

Д-Р М. ВУД-ЕЛЕИН

ЩО МОЛОДА ДІВЧИНА ПОВИННА ЗНАТИ

НАПИСАНО З МАТЕРНЬОЮ ЛЮБОВЮ
І ЛІКАРСЬКИМ ЗНАННЯМ.

WINNIPEG
JOHN R. KOVALEVITCH

Д-Р М. ВУД-ЕЛЕЙН

ЩО МОЛОДА ДІВЧИНА ПОВИННА ЗНАТИ

НАПИСАНО З МАТЕРНЬОЮ ЛЮБОВЮ
І ПРАКТИЧНИМ ЗНАННЯМ.

HQ51

WEE

1920

СЛОВО ДО МАТЕРЕЙ.

У житті кожної нормальної малої дівчинки приходить хвиля, коли вона помічує, що життя повстає і переходить, а помітивши це, питає маму, як повстає нове життя. Питання, що їх вона ставить то ніяк не наслідок якоїсь каригідної цікавості, а радше природний прояв прозябаючого умового життя. Немовля не знає про своє самостійне життя, що більше, не знає навіть, що пальчик, що його вкладає до пися, належить до його власного тіла. Щойно через різноманітні і нераз болючі досвіди будиться та розвивається у дитини свідомість самостійного життя. Дитина спостерігає вкінці, що є такою самою істотою, як багато других.

В міру умового розвитку спостерігає дитина, що ті другі істоти не вічні, але появляються, ростуть а врешті гинуть. Наприклад рослинка виколюється з землі, розвивається, цвіте, вяне і гине. Птахи прилітають весною, будують гнізда, виховують молоді, а наконєць зникають разом з ними, як наближається зима. Так також і домашні звірята появляються в якийсь таємничий спосіб, часом в таємничий спосіб кінчиться їхнє життя, а з живого звірятка лишається тільки нерухомий, зимний мерлець.

В хаті батьків або сусідів родиться дитина. От знайомий хворіє, вмирає, його хоронять і він уже ніколи не вертає. Чи ж можна дивуватися, що мала інтелігентна дитина помічує такі зміни і застановляється над ними? Молодий, нерозвинений ум починає застановлятися: Ось я є. Чи я все була? Отже починає така дівчинка доходити, як і що, аж врешті довідується, що в житті її батьків був час, коли вони її не мали. Де вона була тоді? Не народилася ще. Що воно таке „вродитись”? Де є невидима комора життя, що з неї виходять малі, безпорадні діти, котрі як прийдуть на світ, вимагають стільки заходів та опіки.

Вона чує, що кожна людина була зразу така мала. Якщо воно так, — розумує вона далыше — то всі люди му-

сять приходити на світ в такий самий спосіб. Хибаж не пануть з неба на землю. І чому приходяться на світ саме в такій невідповідній хвилині, коли їх мама є хсра і мусить лежати в постелі? Як то воно є з тим приходом на світ, що ніхто не говорить про те? Чиж воно не зовсім природне, що дитина, замічуючи ці річі, призадумується над ними і бажає пізнати нагу правду? Треба дивуватися, колиб було інакше.

Ясно, що годі все перед дитиною укрити, що скоро вона вже раз почала застановлятися над справами життя, то вже не перестане роздумувати про них поки не знайде вдоволяючої відповіді. Якщо отже дитина починає питати про ці цікаві для неї справи, то не лишається нічого другого, як відповісти їй второпно на поставлене питання. Говоримо дитині, що це речі святі, але говорячи, почувемо себе наче чимсь звязаними та засоромленими, а дитина легко це добачує та може й дивується, що їй не хочуть говорити про святі речі. Не будемо стіснювати себе, якщо ми самі навчимося глядіти на ці справи чистим оком, як на справи Божі, що виконують у світі високе завдання плекання життя. Ми переконаємося тоді, що дитину можна повчити в приступний для неї спосіб, а такий чистий, як чистою повинна бути ця справа для нас. Думка та відчуження дитини не то що не потребують забрукатися таким освідомленням, але навпаки її можна забезпечити перед всяким злом, що при досліді тих справ чигає на кожну людину.

Неодна мама скаже тут, що хотілаб свою дитину заховати невинною так довго, як це тільки можливо. На таке я відповім, що моє бажання йде ще дальше, бо бажаю заховати дівчатам їх невинність на завсіди. Але несвідомість і невинність то поняття не ідентичні. Багато є дітей безумовно несвідомих, але й рівночасно їм далеко до того, що називаємо невинністю. За те другі багато знають, заховують при цьому найпринадніщу дівочу невинність.

Очевидно, є багато матерей, що здають собі з цього всього справу, але не мають прямо поняття, як взятись до освідомлення дитини. Така мама каже, що хотіла би цілим серцем дати дитині можливо правдиву і ясну відпо-

відь, але не зясовує собі прямо яких слів дібрати, щоби не заколотити чистого і невинного вичування та мисли дитини. Нераз вона шукає за такими способами, шукає ради, але найчастіше стрічається з такою самою безрадністю, як її власна.

З такими перешкодами стрічаються люди на кожному кроці, якщо родиться у них свідомість, що не ялося годувати дитину якимись небелицями, про котрі зрештою відомо, що дитина в них не вірить. Ті суттєві труднощі спонукали мене написати цю книжечку. Надіюсь, що ця книжечка послужить неодній мамі знайти дорогу освідомити свою дитину так ніжно і чисто, що дитина, поучена про природні справи життя, не то що не стратить нічого із невинности, а навпаки скористає дуже багато. Так отже ця книжечка ставить собі за завдання повчити малу дівчинку про те все, що їй наразі знати годиться, поки не наспіє час, щоби довідалася більше з книжки: "Що повинна знати кожна зріла дівчина".

Видавці цих книжок взялись за діло дуже уміло, пристосовуючи освідомлення до віку і розуміння. Через те дівчинка може відповідно до свого віку довідуватися про речі, що можуть вдоволити її природну цікавість, а котрі рівночасно повинні складатися на її образання і давати їй вказівки, як треба жити, щоб зберегти здоровля душі та тіла.

Метода, якої придержуюся у цій книжці, не є ніяким теоретичним експериментом. Пристосовувано її вже нераз у практиці і завжди з найкращим вислідом. Отже не йдемо на осліп і на непевне, але поступаємо з радією певністю, яку дає досвід і поступовання, випробуване певним способом. Пускаючи у світ цю книжечку, щоб розсвівала світло, не висказуємо надії, що може вона на щось придасться, але ми переконані, що такий спосіб навчання віддасть дитині найціннішу прислугу, не заколючуючи її чуття і думки, але узброюючи її на життєву дорогу тими відомостями, що набуті іншим способом могли би містити у собі неодну небезпеку для душі і тіла.

Бруклін, Н. Й.

Марія Вуд-Елейн.

ВСТУПНЕ СЛОВО.

У перше в житті була Надечка поза домом без товариства батька і мами. Тітка забрала її до себе і в неї пробувала вона цілі два тижні, а тепер приїхав по неї отець, щоби забрати її домів. Як дуже раділа вона цілу дорогу, що вертає до своєї мамочки, як живо чула удари серця, побачивши з візка ті любі, знані місця, що їх так добре знала і любила! “Ось школа! Ось стара яблінка! Ось там наш дім, але мамочки нема перед сіннями. Я думала, що буде ждати на нас”.

„Мамочка дуже рада, що ти вертаєш до неї, але лишилася в кімнаті, бо там є щось такого, що вона хотіла би тобі негайно показати”, відповів батько. Це страшенно зацікавило Надечку, тож, коли візок заїхав перед хату, вона стрибнула, як стій із нього та побігла по східцях до мамусиної кімнати. Алеж як здивувалася, знайшовши мамочку в ліжку, хоча вона й була дуже врадувана і щаслива! Перелякана Надечка запитала:

„Ти хора, мамочко?”

„Вже мені ліпше, моя дитинко, — відповіла весело мамочка. — Ходи сюди, щось тобі покажу”. Розвинула малий звиток, що лежав біля неї на постелі, і Надечка побачила малесеньке личко дитини.

„Ах, маленька цьопка, — скрикнула врадувана Надечка. — То чие, мамочко?”

„Наше — каже мамочка, — то твій маленький братчик”.

„А відки він взявся?” Хто його нам приніс? Чому не принесено нам кращого?” Мамочка засміялася і сказала.

„Мені він дуже подобався. Ще ніколи ніяка дитинка не подобалася мені так дуже, як саме ця”.

„То й я так само виглядала, як я була ще маленька?” — спитала Надечка.

„Майже так само, це малесеньке письо покращає небаром”.

„Скажиж, мамочко, відки та цьопка так раптом взялася у нас? Можемо її задержати на завжди?

„Так, можемо задержати її на завсідн. А за кілька неділь, як подужаю та говорення не буде мучити мене, скажу тобі, звідки взявся братчик. Але ти не повинна, моя люба, забувати, що дитинка належить до усіх нас: до мене, до таточка, до тебе. Ти повинна бути добра для неї та любити її.

„Але ти і мене будеш любити також, правда мамочко?

„Певно, що й тебе буду любити. Ти для мого серця так само дорога, як і це мале дитятко. А тепер іди, дитинко бавитися. Як тільки подужаю, то вечерами будемо з собою так любо розговорювати, як давніше”.

Оскільки Надечка могла пригадати собі, то бувало завсідн саме так, що як смеркало, мамочка брала її до себе й оповідала про ріжні речі. Надечка дуже любила ті розговори, бо мама голубила її і розказувала про все, що в житті красного та любого. Але і мама любила ті сердечні розговори та, скоро по кількох тижнях почувла себе краще і могла стати з постелі, забрала донечку до своєї кімнати, щоби перевести вечір на милій гутірці. Як втішилася мала Надечка, що вертають ці розкішні вечірні години. Станула біля мамочки і притулилась головою до її рамени. Так ось після довгої перерви почались для Надечки її любі гутірки з мамочкою.

ПЕРША ГУТІРКА.

Я рада, моя дорога дитинко, що можемо собі знова погугорити. Я маю тобі дати відповідь на питання, що його ти недавно мені поставила, хочачи довідатися, в який спосіб приходять на світ люди. Ось, ще кілька тижнів назад, не було твого маленького братчика між нами, а тепер він є і я маю надію, що зістане з нами заєдно, аж поки не виросте на здорового чоловіка. Всі люди, що на світі, були колись малими дітьми, як раз такими малесенькими та безпомічними істотками, яким є сьогодні твій братчик. Дорослі люди, котрих ти бачиш, розвивалися і росли поволи, і до багатьох із них прибули вже такі малі діти, як саме до нас прийшла ця мала дитинка. Ці малі діти будуть рости, аж виростуть на дужих людей, а тоді і до них завітають з черги такі малі істотки. Так було все на світі і то від тієї пори, коли появилися на землі перший чоловік і перша жінка.

У святім письмі говориться, як сотворено перших людей. Перший чоловік називався Адам, а перша жінка Ева. Але сотворивши цих людей Господь Бог нових уже людей не творив у такий самий спосіб, яким вони були сотворені. Читаємо тільки про те, що на світ почали приходити діти. Ось тепер хочеш знати, як то Господь Бог влаштував, що люди появляються на світ, та що їх ніколи не буде недоставати.

Все, що є на світі, можемо поділити на дві кляси: на істоти органічні та неорганічні. Неорганічні — це ті, котрі не мають ніяких членів, що ними моглиб виконувати якусь працю. Скелі, каміння, земля, залізо, золото, взагалі всі метали, то неорганічні істоти. Вони не мають ніг, рук, очей, ушей. Вони не їдять та не пють. Якщо вони більшають, то через те, що та сама матерія, з котрій вони складаються, прилучується до них іззовні. Вони не можуть бігати ні видавати якінебудь голоси. Ті істоти не мають життя.

Органічніші істоти мають життя і складаються з різних членів, з котрих кожний виконує якийсь окреме, особливе завдання. Всі рослини то органічні істоти, а їхні органи-члени то коріння, біла або цівки-пні, галузки та листя. Вони живуть, приймають поживу з землі і розпроваджують її по всьому своєму нутрі. Малі корінчики запускаються глибоко в землю, ссуть із неї воду та різні частиночки неорганічних матерій, передають їх стрижневі, галузкам та листочкам, котрі втягають ці частиночки і через те ростуть.

Є в цьому щось чудесного, що рослина уміє переробити частинки неорганічної матерії на саму себе, а не менше чудесне і те, що та праця відбувається все однаково і рівномірно. Дуб та явір ростуть біля себе, відживляються тими самими соками землі і тими самими частинками неорганічної матерії, однак явір є завжди явором і має власне листя, не подібне до дубового, а дуб остає завсіди дубом і ніколи не стає подібним до явора. Трава, що росте під цими деревами, бере поживу з тієї самої землі, однак якже вона не подібна до дерев або хочаб і до фіялків, що скриваються між травичкою, а знову фіялки неподібні до других цвіток, що їх стільки появляється на весні. Чому воно так, що кожна рослина подібна до самої себе та відновляється в той сам спосіб? В святім Письмі говориться про те, що так саме Господь Бог хотів. Читаємо там таке: „І сказав Бог: Нехай проростить земля билля, травне, зело з насінням і дерево плодове, плодующе по своєму родові, щоб його насіння було в йому. І сталось таке”.

Це право дане рослинам і вони послушні цьому праву. Я покажу тобі маленьке, темне зеренце, а ти мені нагайно скажеж, що це насіння трави, і знаєш, що як вложимо це насіння до землі, то з нього не може нічого другого вирости тільки трава. Власне це насіннячко має в собі тільки те, що з нього може статися. Якже премудро влаштував все наш небесний Отець, що в малесенькому насіннячку замкнув велику траву і через те дав нам можливість розводити різні рослини там, де нам подобається. Чого потребуємо, це можемо собі вигодувати. Коли хочемо мати квітки, то сіємо квітки, як ярину, то ярину, а

хочеться нам мати яблук чи грушки, то садимо відповідні овочеві дерева. Кусень землі можемо по нашій уподобі замінити в гарний огород, в поле, що родить збіжжя, або в парк повний тінистих дерев. Треба тільки вибрати відповідне насіння, а рослина, що з неї беремо насіння, виросте з нього цілком певно. Ту здібність, через котру рослина може повставати зі свого насіння, називаємо розродчою силою.

ДРУГА ГУТІРКА.

Вчора я розказувала тобі, як ростуть рослини і як заховують свій гатунок. Коли посадиш тепер у землю зеренце насіння, то дізнаєш великої приємности, коли будеш думати про те, що в цьому зернятку є життя, що воно буде розвиватись та рости. Якусь частину поживи воно перемінить у било та галузки, з другої частини зробиться цвіт і насіння, а в цьому насінню буде скриватися нове життя. Яка рослина, таке її насіння, а яке насіння, такою завсіди буде рослина. Колиб не було так, то людині булоб дуже тяжко на землі. Рільник не знавби ніколи, який овоч вийде з насіння, що його сіє. Але через те, що він точно це все знає, то йде на поле та сіє овес чи жито або садить бараболю, знаючи дуже добре, що з того, що посіяв чи засадив, виросте напевно рослина того самого гатунку. Якщо часом виростає що іншого, ніж те, що сівач хотів мати, то цілком певно він помилився у виборі насіння, бо насіння само не помиляється ніколи, але є вірне своїму родові.

Ця вірність є така велика, що ті самі прикмети, котрі подибуємо в одніській рослині, одного гатунку, подибаємо завжді у всіх рослин того самого гатунку. Якщо одна яблінка одного гатунку родить солодкі овочі, то знаємо, що всі яблінки того самого гатунку родять також солодкі овочі. Ті прикмети рослин, що завсіди повторюються, називаємо характеристичними, бо вони творять характер даної рослини. Звірята також мають свій характер. Так наприклад: лев є сильний і часами буває дуже гнівним, ягняткож є слабоньке та завсіди лгідне. Це характеристичні риси цих звірят. Також характеристичною рисою дуба є його сила та довговічність, а характеристичною рисою зілля є його слабосилість та коротка трівкість. Тому, що дуби мають таке тверде і міцне дерево, люди вживають їх до будови кораблів, що на них відтак відважно пускаються на глибокі та бурхливі води великого моря. Подумай, що булоб, колиб були дуби м'яккі та слабкі та ко-

либ про це довідалися люди щойно тоді, коли корабель вже збудовано та пущено на море. Він заломивсяб під тягаром власного нагруження, з цього булаб велика втрата у товарах, а, що найгірше, потопилосяб багато людей. Але тому, що насіння є все вірним самому собі і що з жолуді дубини родиться завжди дерево великої сили та видержливости, тому люди довіряють дубині і не потребують боятися нещастя, як сідають на корабель, збудований з дубового дерева і нагружують на його дорогий вантаж. Ми можемо сміло довірити Творцеві всього, бо він дбав про те, щоби рослини були вірні своему родові.

Томуто, колиб людина не знати куди пішла то знайде завсіди такі роди рослин, яких потребує на поживу, і такі дерева, яких потрібно їй на будову, на тіль у спеці, на родження певних овочів. Бачиш отже, що Господь Бог не тиран, що не дозволяє людям поступати по своїй волі і відповідно до своїх потреб, але навпаки, він є добрим Вітцем, що помагає людям, наче своїм дітям, і дозволяє їм робити те, що для них добре та позиточне. Твоя мамочка позваляє собі часом також користати з твоєї помочи при домашніх працях і то не тому, щоб не могла сама собі дати ради, але тому що уважає, що буде добре для тебе, якщо ти одного або другого научишся від неї, бо воно тобі пізніше може придатися. А така праця є доброю вправою не тільки для твоїх рук, але також для твоєї душі. Тямиш, що я раз дозволила тобі, щоби ти устала речі в твоїй кімнаті так, як тобі до вдоботи. Ти попередставляла собі тоді всі речі і зробила це зовсім інакше, як це я зробила. По якомусь часі ти, побачила, що буде вигідніше та краще коли ти одне й друге зміниш. І ось бачиш, що таким чином ти більше навчилася, ніж колиб я була тебе примусила полишити все так, як це було від початку.

Так само позваляє нам Бог робити пляни, учитися та винаходити не одно нове. Таке саме можемо робити, ужиткуючи рослини. Досвід поучує нас, як треба їх доглядати та годувати. Ми відкриваємо ці закони, що ними кермуються рослини при свому розвитку і ті закони використовуємо на нашу користь. Ми учимося думати по Божо-

му і починаємо розуміти, чому Бог наділив одні рослини такими, а другі іншими прикметами.

Ти зумієшся, коли довідаєшся, як уміло викристаліли люди закони рослин і їхні розродчі способності, щоби витворити нові відміни. Вони досліджували так довго ті закони, аж довідалися, яким робом можна витворювати подвійні квіти із поєдинчих, а многокраскові з однобарвних. Я недавно читала, що з одної простої жовтої рожі (троянди) в недовгому часі виготовано більш треста відмін рож, з різно-манітними відтінками красок і таких різних величинсю, що ті квіти зовсім не подібні до себе. Деякі з цих рож є великі з подвійними квітами і з різними красками від блідсорожевої аж до пурпурової, а деякі навіть різнобарвні, пестрі.

До 1810. року знали тільки одну відміну братчиків; а 1835. було вже чотириста різних відмін тієї квітки, а все досягнуто через умілу годівлю. Ми молиб говорити майже про творчу міць людини, коли бачимо, що з рослини, котра мала завсіди тільки простенький, поєдинчий квіт однакової краски, вона зуміла витворити так багато різних, неподібних до себе відмін. Це дійсно чудесне.

Так також навчилася лодина плекати різні відміни овочів. Зразу була тільки проста польова яблінка, з твердими та квасними, як оцет, овочами. Але з цього лихого овочу виплекала згодом людина ціле багатство смачних та соковитих овочевих відмін. Коли отже дивимосся на розкішні квіти в наших садках та на чудові овочі, що звисають на віттю овочевих дерев, то тиснетесья нам на уста слово захоплення: „Яких то чудових речей довершив Бог!“ Але й слушно моглиби ми викликати: „Як мудро уміє радити собі людина!“

ТРЕТЯ ГУТІРКА.

Скоро я тобі вже розказала, яких то чудесних річей довершила людина, певно схочеш довідатися, як вона це зробила. В одній малій книжечці, в котрій розказано, як ростуть рослини, я дочиталася дуже багато цікавого, а про що буду з тобою сьогодні гурорити.

У цій малій книжочці було наведене слово Христа: „Погляньте на лілеї, як вони ростуть і не працюють і не прядуть; глаголюж вам, що й Соломон у всій славі своїй не зодягався, як одна з цих”. Відтак говориться у цій книжечці, що Христос, звертаючи людям увагу на лілеї, хотів певно сказати, щоб не побивалися надмірно, бо Бог піклується всіма. Один спосіб, в який Бог опікується людиною, це той, що він застелив цілу землю квітами та рослинами, котрі є і гарними і пожиточними, а такими потрібними, що без них не булоб життя на землі. А скоро сам Христос взиває нас, щоб ми дивилися на рослини і квіти, щоб ми подивляли їхню містерну будову, їхню чудову красу та гарні форми, то певно вельми пожиточно буде для нас, якщо ми, слідкуючи за цим покликом, зачнемо учитися від рослин пізнавати життя та всі його чудеса.

Коли тебе у школі навчають ріжного про життя рослин, то учитель каже, що це лекція ботаніки. Але ми не будемо брати справи так плутано та не мучитимемо себе тими всіма вченими назвами, що їх чуєш у школі в часі таких лекцій. Будемо з собою говорити можливо просто.

Тобі відомо про те, що рослини належать до органічних тварин. Отже рослини мають два роди членів. Про один рід я тобі вже говорила. Це коріння, пень та листя. Ті члени є на те, щоби рослина могла рости і розвиватися. Другі члени, то цвіт, овоч і насіння. Ці члени називаємо розродчими. Є це члени, що при їх помочи рослина розроджується, себто появляє нові рослини свого роду. Очевидно, що заки рослини пічнуть розроджуватися, мусять вперід доволі довго рости та розвиватися, а то відбувається так, що коріння сеє її харчеві соки з землі, а

листа бере поживу з повітря. Аж потім, як рослина доволі дужа й велика, береться вона появлювати нове життя. А робить це, вилонюючи цвіти. Декотрі рослини цвітуть вже в кілька тижнів після кільчення, а декотрі аж наступного літа, ще інші мусять цілими роками чекати, заки можуть зацвісти. А всі квітки, які тиб не бачила, хочаб вони й не знати як ріжнилися видом, запахом та розмірами, мають одну спільну ціль, а саме: появляти насіння, що з нього відтак робиться нова рослина.

Тому я поясню тобі значіння ріжних частин цвіту, бо тепер, коли ти вже їх знаєш, любо тобі буде довідатися, яке їхнє призначення. Возьмімо перший ліпший цвіт. Всі пелюстки разом творять корону цвіту. Пелюстків може бути більше або менше, й ріжної величини. Відірвавши ці пелюстки, побачимо, що їх держали ясно-зелені листочки, котрі ради їхнього виду називаємо чашею. По середині корони цвіту знаходяться пиляки, що на них є цвітовий пилок. На горішньому кінчику кожного з цих пиляків знаходиться заглиблення, виповнене саме тим дрібненьким пилком, що його звемо цвітовим.

Ті пиляки зі своїм пилком становлять щойно частину розродчих членів рослини. Друга частина цвіту, злучена тісно з короною цвіту, називається стовпиком. Стовпик складається також з кількох частин. Передусім бачимо тут струнке бильце-шийку, відтак начиння, що в ньому знаходиться насіння і котре називаємо зародком або зароднею, а на кінці шийки знаходимо помітне згубіння, шорстке при дотику, і його називаємо знаням. Шийка у середині порожна і через неї можна дістатися до зародка. Як розріжемо зародок, знайдемо в нім малесенькі насінні зеренця. Одна рослина має їх більше, друга менше. Ці зернятка, дозріваючи, стають темні і тверді, а як дістануться у землю, починають ссати її соки і кільчаться. Але дивне диво, що насінні зернятка можуть кільчитися щойно тоді, коли цвітовий пилок дістався аж до зародка і зіткнувся з ним. Щойно через те повстає там життя і твориться насіння. Чим воно діється цього не уміємо собі докладно пояснити, але знаємо тільки певно, що коли цвітковий пилок не дістанеться до насіння зародка і не запліднить його, то таке насіння ніколи не скільчиться

і не появиться нової рослини. З цього для нас наука, що нове життя твориться в той спосіб, що певна матерія з одної частини цвіту лучиться з матерією, що міститься в другій частині цвіту.

Нову, молоду рослинку ми моглиби назвати рослиною дитинкою, а її батьками були пиляки та стовпчики. Пиляк це так як тато, стовпик, бач як мама, а цілий цвіт можнаб порівнати до родинного дому тої рослини.

У всіх рослин є все однакове розмножування, а ріжниця є лише в тому, що не завсіди частини батьківська і материнська знаходяться на тім самім цвіті. У деяких рослин цвіти витворюються так, що одні з них мають тільки пиляки, а не мають стовпиків, другі навпаки, мають самі стовпики, а не мають пиляків. Трапляються і такі рослини, що в них всі цвіти одного пня чи біла мають цвіти пилякові, а не мають цвітів стовпикових, а другі тієї самої рослини посідають самі стовпикові цвіти, без однісенького пиляка. Можеш тоді легко уявити, що у цих рослин, що їхні цвіти мають і пиляки і стовпики разом, пилок пиляків може легко дістатися до стовпика і струситися до зародка, якщо дотулиться до стовпикового знаменця. Так отже насіння без великого труду запліднюється. Як воно діється з другими цвітами, розкажу пізніше.

Цвіти, що мають виключно стовпики, називаємо неповними, бо самі собою не можуть витворити насіння, а отже моглоб кільчитися. Такі цвіти має приміром кукурудза. Волокна у кукурудзи є пиляками, а прутики волокон (волосся), що висуваються між пелюстками, є стовпиками. Цвітовий пилок паде з волосків на ці волоконця і тоніськими каналчиками дістається до насінної зародні, обдаровуючи її життя і здібністю кільчення. Дрібосенькі зеренця є насінням, що з нього відтак повстає нова рослина. Але колиб цвітовий пилок не дістався до них, то вони ніколиб не могли рости і рільник трудивсяб даром, засіваючи ними поле.

Буває часом, що батьківська та материнська частина розходяться на осібних рослинах, віддалені від себе багато миль, або що пиляки з пилочком і стовпики з насінням є дуже далеко від себе. Річ ясна, що рослини, віддалені так дуже від себе, не моглиб бути запліднені, колиб їм не

приходив з поміччю вітер, або колиб у цьому важкому ділі не посередничили комахи. Працьовита бджілка, що летить нераз дуже далеко збирати з цвітів солодкі соки, сідає на цвіт, повний насінного пилку, обпилює собі ніжки та крильця і коли опісля сяде на стовпиковий цвіт, то сама не знаючи про це, запилює його. Як дивимось на бджоли, що перелітають з цвітки на цвітку, бачимо зовсім докладно той цвітовий пилочок на лапках, головці та крильцях. Недавно я читала гарний віршик, де описано цю працю бджілки. Уважай добре, як цей віршик влучно описує те, що бджілка робить для цвіток.

Від сонця заграви до сумерку днини,
По небі, як довго путь сонце верстає,
Із квітки на квітку зела й деревини
Все бджілка із любим брєнінням злітає.
У чашечку квітки розумно й цікаво
Глядить і медочку шукає там жваво,
А скоро його вже добуде краплину,
Ще й злотим пилочком крильце злотить біле.
Працюючи бджілка оттак без упину,
Пил-злото розносить квіткам, щоб родили...

Таких віршиків, що описують життя рослин та комах, є дуже багато, а як будеш старшою, то сама переконаєшся, які вони гарні.

ЧЕТВЕРТА ГУТІРКА.

Вже знаєш, як рослини удержуються на землі і як розмножуються. Знаєш також, яке право дано їм від Бога. Бог не створює кожної рослини зокрема, але дав їй силу появляти із себе по роду своему, такі самі рослини, як вона сама. Але одночасно дав Бог людині велику владу і назначив їй велике завдання. Людини не осадив Бог на такім світі, в котрім не булоб нічого до роботи так що вона моглаб собі ходити з місця на місце, нічого не роблячи, лише приглядаючися всій цій величині. Ні, з цілого світа учинив Бог для людини щось в роді великого вартату, в котрім є пребагато матеріялу та знаряддя, а людина має все влаштовувати та приспособлювати так, що би їй із тим усім було як найліпше. Мізок та руки, то знаряддя, що при їх помочи може людина доконати дуже багато, а Господь Бог полишив їй вільну волю, працювати так, як уважає, що воно добре для неї.

Ти тямшиш, яку ти мала втіху, коли на Різдво я подарувала тобі скриночку з ріжним приладдям до ручних робіток. Чим більше ти працювала, тим краще уміла орудувати приладдям і тим кращі речі ти вміла вироблювати. Так буває з усім і всюди. В міру, як людина працює і напружує ум та руки, учиться чим раз більше та відкриває в собі дійсну копальню духових багатств.

Такою невичерпаною скарбницею, що у своему нутрі скриває всілякі багатства, є наша земля. В її нутрі знаходиться все чого потрібно для щастя людини: золото, срібло, залізо, вугілля. Але, щоби добути ці багатства, треба працювати. Працюючи людина не лише багатіє тим, що відістала із землі, але й тим, що при праці пізнала. Отже вона будує великі міста, лучить їх зі собою залізними дорогами, або кораблями, виконує глибокі канали, перекопує гори, щоби вкоротити дорогу з одного місця на друге. Крім цього при своїй праці пізнає людина раз-у-раз нові природні сили, котрі опісля вміло використовує. Приміром при помочи електричної сили може людина швид-

ко переноситися з місця на місце, пересилати дуже скоро різні відомості, варити їжу, освітлювати та ogrівати хати і фабрики, друкувати книжки, влаштовувати концерти і представляти багато цікавих та гарних річей.

Людина придумала спосіб, як можна видіти крізь грубі дошки і заглянути у нутро людського тіла. Винайшла також спосіб фотографувати не тільки видимі речі, але й такі, що їх оком не доглянути. Всеж таки найбільшим її даром є дар замінювати пусті шари землі на врожайні поля й огороди, а пустині перетворювати в чудові країни.

Життя крім собі багато цікавого, чим варта зацікавитися. Рослини мають життя, як це нам звісно, але не мають такого чуття, як наше, та не можуть порушуватися з місця на місце. Однак є вищі форми життя, від життя рослин. Таку вищу форму життя представляють наприклад звірята.

Як рослини, так і звірята є органічними тваринами і мають два роди членів: одні з них служать до утримання життя, другі призначені для розродчих цілей. До вдержання життя служать такі члени як: шлунок, серце, легені, очі, уши, руки, ноги і т. п.

Досліджуючи рослини, я сказала вже тоді, що вони мають дві різні частини, що мусять получитися, якщо має повстати нове життя. Такий сам закон є і в звіринному світі. Всі звірята є або мужеські або жіночі, то значить, є або татами або мамами. Знаємо також, що жіночі звірята мають також такі начиння, як і рослини, в котрих переховується насіння, тільки, що звіряче насіння не називається зернятками, але яечками. Можнаб, річ ясна, сказати, що насіння рослини то її яечка, а яечка звірятка, то його насінні зернятка. Це одно й те саме. З насінних яечок твориться дитинка рослини, а з яечок твориться дитинка звірятка.

Чи ти знаєш уже про те, що змиї та риби зносять яечка? Часом, як на обід були риби то у декотрих ти бачила дрібнесенькі зернятка, що їх називаємо ікрою. Ця ікра це й є рибячі яечка, а риба, що має в собі ікру, є рибячою мамою. Коли на весні тіло такої рибячої мами є наповнене яечками, то риби підходять цілими громадами шукають затишнього і спокійного місця, де моглиб скла-

дати ці яечка. Мужеська риба підпливає у тій мандрівці з рибою жіночою, а коли врешті знайдуть відповідне місце, тоді жіноча риба викидає з себе яечка, що пливають потім у воді. Але і так само, як зі зеренця рослини не може витворитися нова рослина, як насіння було незапліднене, так і з рибячих яечок не можуть витворитися молоді рибки, коли яечка не будуть запліднені. Отже мужеська риба перепливає над цими яечками і викидає із себе таку тіч, що подобає на білок. Та тіч має в собі саме те, що надає яечкам життєвої сили і через те з тих яечок можуть витворитися малі рибки.

Рибячі яечка лежать собі в теплій воді і щойно по кількох або кільканайцяти днях виколоюються з них малі рибки, не знаючи нічого ані про свою маму, ані про тата, що поплили собі далеко назад і коли навіть подибаються пізніше зі своїма діточками, то не можуть їх навіть пізнати.

ПЯТА ГУТІРКА.

Тооі певно жалко маленьких рибок, що стають сиротами, заки ще народяться. Дійсно, треба жалувати їх, бо безліч яечок гине, ще заки вспіють виколотися із них маленькі рибочки, а й безліч малих рибок пожирають більші водні звірята. Через те відносно не дуже багато малих рибок виростає на великі риби. Але воно навіть добре, що так є, бо одна риба-мама складає тисячі, а навіть міліони яечок так, що колиб всі ці яечка виколотися і колиб із них повиростали риби, то не булоб для них місця в цілому морі. Риби, жаби та вужі, як також інші подібні звірята називаємо зимнокровними, бо в порівнанні до других звірят вони мають зимнішу кров.

Всі другі звірята є теплокровними, бо мають кров теплу. Тепер скажу тобі дещо про ті теплокровні звірята, що також складають яечка. Із поміж цих звірят найбільше знані є кури. Пригадай собі, як то минулого літа прилетіла до нашого садку синичка й побудувала на однім дереві гніздечко для своїх молоденьких. Ти бачила, як обі ці пташки працювали над будовою свого гніздечка, як вкінці самичка почала сидіти на яечках, щоби їх вигріти, а самчик тимчасом літав і приносив самичці поживу, або сідав також біля неї при гніздечку і гарно виспівував. Часом він сідав на яечках, щоби самичка могла трохи перевітритися та напитися води, як захотіла пити. Самчик то батько, самичка то мама. Небаром зароїлося в гніздечку від молодих птичок і тоді обидвоє батьки дбали, щоби їхні діточки мали доволі поживи та щоби їх не стрінуло яке лихо. Природно, що птиці далеко ліпші батьки, ніж риби, алеж і їхні діти також дуже привязані до батьків та не віддаляються від них так довго, аж поки не навчаться літати. Кінець кінцем, річ ясна, відлітають і ці малі птички і вже не живуть із своїми батьками разом.

Заки ще самичка знесла свої яечка у гніздечку, вони розвиваються в її тілі. Але самичка моглаб сидіти цілими місяцями на яечках і не булоб нічого з цього, колиб

вони не були запліднені відповідною матерією з самчикового тіла. Сталося то ще тоді, коли яєчка були в тілі самички. Тільки через те могли появитися молоді птички, що ними ти тоді так раділа.

Я вже говорила тобі, що від птичок можемо дуже багато навчитися, а саме, як любити та помагати одне одному. Вистарчить поглянути на них, як вони будують гніздо, як журяться про себе, як сердечно піклуються писклятами. Як терпеливо висиджує самичка на яєчках, стараючися, щоби не застудити їх! Оджеж нам так легко уявити собі, що вона волілаб політати собі та потішитися вільністю. Але вона не думає про себе і посвячує себе виключно для щастя своїх діточок, а за те діти серцем привязуються до неї. Отже бачиш, що з появою молодих птичок мається річ так само, як з появою молодих рослин. Скоро ти вже знаєш, як появляються молоді рослини і птички, то тепер перейдемо до тих звірят, котрі розмножуються інакше, ніж рослини, риби, птиці, а в котрих молоді, заки прийдуть на світ, є частиною матері.

Зпоміж таких звірят знані тобі: кіт, пес, кінь та корова. Всі ті звірята кормлять своїх молодих молоком, що витворюється в тілі матері, а котре молоді висисають. Як ті звірятка ссуть молочко, то ти це бачила вже у молодих кицьок, песяток та теляток. Тому, що ці звірята ссуть молоко, називаємо їх ссавцями, а по латинськи (по вченому) „*mammalia*”. Це слово нагадує тобі слово ма-ма, що ним мала дитина кличе свою матір. А треба тобі знати, що слово латинське „*mamma*” значить стільки, що груди. У груди громадиться молоко і з неї черпають його малі діти і малі звірятка.

Ти певно подумаєш собі, що у ссавців життя не береться з яєчка, як воно буває у птичок та риб, а навіть у рослин, бо їх насіння можна також назвати яєчками. Але і в тих звірят молоді родяться з яєчка, тільки що їхні яєчка не такі великі, як птичі а навіть ще дрібніші від рибячих. Ссавці не зносять своїх яєчок до гнізд, ні не вигрівають їх, як птиці, але вони полишаються в тілі матері так довго, аж розвинуться як слід. Ті яєчка такі дрібненькі, що їх не можна без побільшаючого скла цілком побачити, але і ці яєчка мусять бути запліднені, якщо має повстати

нове життя. Через те, що ці яечка такі малесенькі, може притрапитися, що таке яечко випаде з матірнього тіла і пропадає. Але як воно заплідниться, то вже лишається в тілі матері і починає розвиватися в окремій криївочці, котру Господь Бог на це призначив. У тій криївочці перебувається і росте яечко з дня на день, з тижня на тиждень, аж в кінці молоде таке вже велике, що може само собою жити. Як довго воно перебуває в тілі матері, так довго відживлюється кровю тіла, але, як воно вже доволі велике, то виходить на світ, або як воно звичайно кажуть, родиться. Але й після народин молоде безпомічне і довгими тижнями а навіть місяцями потребує дуже догляду матері, що кормить його своїми грудьми.

У цих звірят молоде чегайно після народження може почати журитися самим собою, але чим вища тварина, тим довше триває час її розвитку і тим довшої опіки батьків вона потребує. Найдовшої опіки потребує в своєму дитинстві людина, бо ще довгі місяці після відлучення від грудей, коли дитячко вже обходиться без маминого молока та може їсти інший корм, мама мусить піклуватися ним як найстаранніше, бо без неї воно не дало б собі ради.

Я вже давніше застановлялася над тим нераз, через що воно так, що молоді із нижчих звірят так швидко починають самі собі давати раду, тоді як людська дитина є цілковито безрадна і дуже довго потребує великої опіки та помочи своїх батьків. Пізніше я зрозуміла, що у тій безрадності людської дитини скривається глибокий та гарний змісл. Чим вище є яке створіння, чим вище його положення серед других тварин, тим довшої потребує опіки та помочи і тим довше триває його розвиток. В цьому можна легко переконатися на багатьох прикладах.

Риби, вужі та жаби є наприклад доволі низькорядними серед других тварин світу. І цим нижче ступневим тваринам не потрібно ніякої опіки батьків. Вище стоять уже птиці і ось їхні молоді потребують через якийсь час, хоч і не довго, піклування своїх батьків, що мусять кормити свої писклятка. Але пожива птиць малих чи великих є однакова і досить проста, груба і писклятко, котре щойно виклюється з яечка, їсть те саміське, що і старі.

Вище місце займають ссавці. Їхні молоді не видер-

жалиб поживи дорослих і їх кормить мама своїм молоком. Тому вони мусять довший час бути при мамі, а саме так довго, поки не зможуть їсти того, що їдять дорослі звірята та поки самі не зможуть добувати для себе поживу. Тоді мама відзвичаєє свої діти від ссання грудей та кидає їх і вже не журиться ними більше.

Людина є найвищою твариною поміж усіма створіннями землі і тому саме людська дитина є найнепорадніша з усіх молоденьких створінь. Людський новородок не міг би собі дати ради із нічим і мусів би згинуть, якби його полишено самому собі. Ти певно бачила, що твій братчик не може навіть головки піднести до гори. Він може щойно крутити головою, може рухати ніжками і ручками, але зразу й того не потрапляє, бо був цілковито немічненький. Але що він не все буде таким безрадним і слабосилним, то небавом побачиш, як то він буде задирати голову до гори. Опісля, як стане ще дужчим, пічне сидати, а врешті полпробує ставати своїми маленькими ніжками. Не вдасться це йому відразу, але кінець кінцем навчиться не лише ходити, але й бігати й скакати.

Так довго мусить мала людина вчитися того, що малий коник уміє вже ледво за кілька годин. Заки йому виросте перший зубак, мене кілька місяців, а твердих страв не могтимо взагалі перед роком споживати. А як осторожно і старанно треба коло нього ввесь той час ходити. Справді, мале дитиня дуже безрадне. Воно має такі саміські члени, як люди дорослі, але не знає навіть, як ними орудувати. Щойно поволі пічне бачити, що має ручки та ніжки, але ще багато мине часу, заки пічне орудувати ними, і не менше часу потрібно буде, щоби навчився послуговуватися очима, ушима, носом, дотиком, смаком. Опісля научиться думати, розважувати та поступати. А скоро вже цього всього понаучується, то мусить ще навчитися одної дуже важної речі, а саме і оцінювати те, що робить, чи воно добре, чи лихе, чи він чемний, чи навпаки.

Бог створив людину на свій образ і рішив, щоб вона була паном світу. Але до цього великого завдання мусить людина відповідно приготувитися. В тій цілі Бог уладив все так, щоб людина через час була під опікою і керівництвом людей старших з багатим досвідом, що вже давно

навчилися того всього, чого мале дитиня мусить щойно
учитися щоб стати пожиточною людиною, членом люд-
ського товариства. Річ проста, що той хто навчає та ви-
ховує молоду людину, мусить мати багато терпеливості
та вирозуміння, бо мала дитина не все слухає поради та
пересторог старших. Тому то тільки ці виховники мо-
жуть виконати своє завдання, котрі люблять дитину, а ні-
хто не може так щиро любити дитини, як батьки. Вони
завсіди найліпші виховники своїх дітей.

ШОСТА ГУТІРКА.

Ти вже стільки знаєш, що сьогодні я тобі врешті можу сказати, як приходять на світ малі діти.

Тобі говорено не раз, що малі діти приносить бузько, але це така байка, що в ній нема ні крихітки правди.

Наукові досліди повчили нас докладно, як у дійсності є. Ми певно знаємо, що малі діти появляються з яєчка. Однак те яєчко є таке маленьке, що його можна бачити щойно під побільшаючим склом. Через те саме, що воно таке маціпуненьке, воно не має такої твердої поволоки, як куряче яйце, або яйце другої птиці. Але так самісько як насіння рослини або птичене яєчко, має воно своє окреме місце, що в ньому витворюється та переховується.

Це місце є в тілі матері. Таке малесеньке яєчко може випасти-загубитися непомітно та не спричинює ніякої користи ні шкоди нікому. Але, як таке яєчко заплідниться, то воно вже ніяк не випадає, але позістає в тілі матері в малій посудині і росте собі поволі через три чверти року.

Не вжеж це не чудесне? Але ще більш чудесне, що те мале яєчко поступенно перемінюється і побільшується. Зразу воно таке манюсеньке, як частиночка головки від шпильки, а поступенно розвивається так значно, що з нього робиться маленьке дитинятко, що важить не раз вісім ба й десять фунтів. Всі ці переміни відбуваються в укритті в тілі матері. В цьому укритті яєчко забезпечене перед холодом і всякими небезпеками і мама відчуває, як воно росте і розвивається, а помічуючи це, починає любити свою дитинку, заки вона ще прийшла на світ.

Так отже, моя любя, кожна людина була колись частиною своєї мами. Її кров кормила її колись так, як твоя кров відживлює тепер твоє тіло. Бо мусиш знати, що кров розносить поживу по цілому тілі, а кожна частина тіла бере собі з неї все те, що їй для поживи потрібно. Через те людина живе і росте. Перед своїм народженням не може дитина ще ані їсти, ані пити, ані витворювати в собі крові. Частина крові, котра витворюється в тілі

мами, тому що мама їсть і пє, доходить і до тіла маленької дитини та живить її так довго, аж з маленького яєчка витвориться дуже дитятко.

Може прийшло тобі на думку, що ти будучи в мому тілі, могла згинутися, заки почала розвиватися. Дійсно може так бути, колиб добрий Бог не був приспособив у тілі кожної мами одного місця що в ньому ця маціпунька істотка може безпечно так довго пробувати, заки не розвинеться цілковито, тож не потребує боятися ніяких небезпек, як опускає те місце, щоби віддільно жити.

Тобі цікаво певно знати, чи я знала, що ти вже у мені. Очевидно, якийсь час я мусіла терпеливо чекати, поки ти не дала знати про себе з цілою певністю. Але одного дня я почула виразно, начеб ти своїми маленькими рученятами стукала до стіни твоєї маленької криївки, начеб ти хотіла сказати мені: „Ось я мамочко!“ І за кожним разом, коли я відчувала це твоє стукання я тобі відповідала: „Добрий день, моє малюсеньке, мамочка любить тебе“. І тоді я старалася уявляти собі, як ти пізніше виглядатимеш.

Ці три чверти року ти мешкала собі спокійно в своїй маленькій кімнатці і підросала з кожним днем. Тому що я дуже хотіла, щоб ти була щасливою, то через той увесь час, я намагалася сама чути себе щасливою. Я відживлювала себе добре, щоб ти була сильною і дужою. Я старалася завжди бути доброю, терпеливою та моторною, себто такою, якою я хотіла тебе бачити. Бо я знала добре, що всі ці мої старання вийдуть тобі на користь, моя дитинко.

Я вже тобі казала, що мала дитина в тілі мами відживлюється її кровю, а тепер скажу тобі, якце твориться. Ти вже нераз бачила, як я запікала яблука в тісті. Як наготовлене вже було тісто, то я брала шматок, обгортала ним яблуко, а кінчики тіста стискала сильно, щоби трималися разом. В подібний спосіб скіра обгортала твоє маленьке тільце, а в однім місці зходилися її кінці в те, що ми називаємо пупчиком. У цьому місці перед твоїм народженням скіра продовжувалася в довгий шнурок, при помочи котрого ти була звязана з мамусиним тілом та через нього брала кров з її тіла. Як доспів час, що ти мала тойти на світ, місце, де ти містилася, отворилося серед

великого для мене болю і ось ти прийшла на світ, вродилася, щоби від цього часу жити власним життям. Як ти вже прийшла на світ, то той шнурок, котрим ти була зі мною звязана, прорізали, а як загоїлося місце перерізу, то на його місці на твоєму черевці утворився наче гудзик. Той гудзик називаємо пупцем. Прийшовши на світ і віддихнувши вперше, ти голосно крикнула. Тоді я вже знала, що ти живеш власним життям, і спитала, чи ти хлопчик, чи дівчинка. Як тебе скупали та вбрали, то принесли до ліжка й положили в мої рамена. Тоді перший раз я побачила личко тієї дитинки, що її я так довго любила, а котрою була ти.

Тепер зрозумієш певно, чому я тебе так люблю і чому кожна дитина є для своєї мами така дорога. Бо кожна дитина є частиною її власного тіла.

Але дитина є також частиною батьківського тіла. Яечко не розвинулося в дитину колиб не було запліднене, так само пташине яечко не стало пташкою, колиб не було раніше запліднене. Такого запліднення довершує батько. В яечку була беззречно життєва сила і воно чекало тільки нагоди, щоб почати розвиватися до самостійного життя, але потребувало до цього осібної сили. А тієї сили булоб мало, колиб її не було одержало від батька, котрий одинокий її може уділити.

Щойно, як яечко дістало ту силу від батька, пробудилося воно до життя і почало розвиватися. Через те з яечка стає згодом дитинка, що відтак приходить на світ, щоби на ньому якийсь час проживати і заслужити собі вічне життя в небі. Тепер розумієш також, чому батько так любить мамочку а мама батька і через віщо їхні діти є їм такими дорогими.

Сказано у св. Письмі, що отець і мати мають бути одним тілом. Отець і мати кажуть про свою дитину: то моя дитина. А кожне каже правду, бо дитина є частиною кожного з них і в рівній мірі належить до одного і другого. Цілої таємниці творення нового життя люди не можуть поняти. Але ціла ця чудесна та таємнича справа творення нового життя веде до тієї святої і гарної ціли, щоби батьки між собою і зі своїми дітьми були найтісніше та нерозривно звязані.

СЬОМА ГУТІРКА.

Я сказала тобі, моя дитинко, в одній з передніх гутірок, що людину треба виховати до того, щоб вона стала правдивою Божою дитиною. Ми цього слова густо — часто вживаємо, але не все застановляємося, що воно властиво значить. Без сумніву Бог дуже бажає, щоби ми собі зі значіння цього слова докладно здавали справу. Читаючи останній раз св. Письмо я знайшла у двох розділах євангелія Матєя аж дванацять місць, в котрих Христос говорить про Бога, як про нашого небесного батька. Але і поза тими розділами говорить Христос раз-у-раз про це. Одначе всі ті слова є для нас незрозумілі так довго, доки ми не здаємо собі справи і то докладно з того, що це значить: бути отцем. Ось читаємо в тім самім св. Письмі: „Як батько милосердує над дітьми своїми, так милосердує Отець небесний над боящимися Його”. І в туж мить будиться в нас питання: В який спосіб батько милується над своїми дітьми? Отже кожний батько думає заєдно про свою дитину, побиваючись, щоби вона була забезпечена від голоду і холоду. Дальше старається про те, щоби дітям зробити приемність, як тільки зможе і яку зможе. Батька болить, як дітям що долягає. Коли діти хоріють, батько піклується ними і старається всіми можливими для нього способами усмирити їх терпіння та привернути їм здоровля. Подумай тільки, як тобі було приємно, коли в часі твоєї хороби батько виявляв тобі співчуття і старався, щоб ти подужала! Я пригадую собі, що як ти була маленька, а заподіяла собі що злого, то негайно бігла до таточка, а як він тебе погладив в туж мить було з усім як найліпше.

А тепер подумай собі, чи це не величне, коли ми можемо сказати про себе: Небесний Отець милується так над нами, як милується над своєю дитиною земський батько. Він милується над нами навіть тоді, коли ми і не робимо так, як він наказує. Тямлю, як була я ще малою дівчинкою, я сказала свому батькові щось, що, як він висловився, не цілком було правдиве. Батько глянув тоді на мене та-

ким сумним поглядом, що я аж здивувалася, з якої речі він так посумнів. Я не зрозуміла його тоді, але сьогодні я його завсім добре розумію. Мій батько засмутився тим, що я була така нерозумна та зробила те, про що знала, що його робити не годиться. Подумай собі отже, як часто наш небесний Отець сумує над нами, коли бачить, що ми робимо речі, про котрі Він знає, що вони нас колись засмутять.

Але Бог не лишень милується над нами, але також старається нас потішити. Ми читаємо у св. Письмі: „Так говорить Господь: Як чоловіка потішує мати його, так і я хочу потішити вас”. Знову відразу повстає питання: Як же то потішує мати дитину свою? Сама найліпше знаєш, як дуже тягне тебе твоє серце до мене, коли тебе стріне яке лихо, як біжиш у мої обійми і як бажаєш, щоб я пригорнула тебе до себе. І справді на цьому світі ми не знайшлиб такого місця, на котрому булоб для нас стільки потіхи та співчуття, скільки його знаходимо в маминому серці.

Це все, що я розкакую тобі про батьківську та материнську любов, дає нам деяке поняття про Божу любов, любов того Вітця, що на чебі. Колиб на світі не було батьків та матерей, то ми не розумілиб цього слова про Божу любов. Про цю любов свою до нас не міг нас Бог краще поучити, як приміром наших земських родичів.

Бог певно хотів, щоби значіння батьківства було в житті людей чимраз ясніше, щоб люди його чимраз краще розуміли. Впершу чергу маємо у рослин батьків та мамів, але ці родичі не знають нічого про своє батьківство. Ці істоти не відчують та не діють по своїй волі, бо не мають такої свідомости, якою нас обдаровано. Ми приписуємо їм батьківство та материнство, бо нам вигідніше в той спосіб говорити про ці речі, але ми не повинні забути про те, що самі рослини нічогісенького не знають про споріднення між собою.

Найнижчі звірята мають вправді свободу рухів, але батьківської любови не бачимо в них ніякої. Дещо вище, а саме у птиць, є під цим оглядом остільки ліпше, що пташки дбають про своє потомство. Хочаб ці малі сотворіннячка мали не знати яку охоту політати собі для приємно-

сти, то однак, коли в гніздочку є яечка або писклятка, вони не опускають гніздочка, але дбають про те, щоби їхнім яечкам або писклятам не стало нічого лихого. Птиці кормлять якийсь час свої молоденькі навіть тоді, коли ці молоді уміють вже самі літати. Ще більше піклування про молодих бачимо у ссавців. Тут опіка є значна і досить довга.

Однак нігде не бачимо скільки сердешного привязання до дитини, стільки заповідливої опіки над нею, як у людей. Батько і мати вже наперед журяться, щоб дитина мала все потрібне, скоро тільки прийде на світ. Батьки у людей не будують вправді гніздочка, але зате закладають і уладжують дім та стараються про те, щоб цей дім був їхнім дітям наймилішим. А коли врешті приходиться на світ маленька дитинка, тоді воно є для них найдорожчою істотою на світі. Вони знають, що ця істота є частиною їхнього тіла і що то вони дали їй життя.

Але бабки знають ще більше, а саме вони знають, що дали своїй дитині разом з життям свої прикмети і хиби. Чи тямив, що ти мені раз сказала, коли була вперта і не хотіла мене слухати? Коли я тебе напам'янала, ти запитала мене: „Мамочко, чи ти ніколи не була лиха, як ти була малою,“ Я тобі відповіла: „На жаль, я була лиха і тому тепер і ти так легко стаєш лихою“. Ти гризадумалася над цим і питала мене далі: „А як я буду мати маленьку дівчинку, то вона також буде лиха, тому що я так легко стаю лихою?“ Я відповіла тобі, що так дійсно буде, і я тішилася дуже, що ти поставила мені таке розумне питання, а не потішила себе приміром таким словом: „Но, то сама ти не була ліпшою від мене“.

Бо є на світі й такі люди, котрі свій гнів, або взагалі блуди стараються оправдати тим, що другі також недобрі і що свої блуди одідичили по своїх батьках. Опісля так поступають, начеб такі блуди мусіли на все їх триматися і вони не могли із ними ніколи розлучитися. Взагалі говориться сьогодні багато про те, що людина одідичує від своїх предків не тільки добрі, але й лихі сторони. Є то дуже трудна справа, але я припускаю, що ти вже може дещо розумієш з цього, отже завтра розкажу тобі щось більше про те.

ВОСЬМА ГУТІРКА.

Як ми говорили про рослини, то я казала тобі про той великий хист людини відмінювати й облагороднювати рослини відповідно до своїх потреб та розмірів. Коли ми знаходимося в городі та подивляємо якусь рослину, бачучи в ній велике Боже діло, тоді моглиб ми сказати собі цілком слушно, що співтворцем тієї рослини є також людина, що з простого, дикого куща або зела вигодувала величаве дерево чи квітку. З малої польової рожі такої непомітної квітки, виплекали огородники сотки відмін рож і то відмін дуже неподібних до себе так щодо величини цвіту як і форми, краски та запаху. Вправді не можемо рожі перемінити в георгінію, але з малої рожечки можемо при відповідному старанні виплекати розкішну велику рожу, неподібну зовсім до тієї, з котрої вона взялася. Можемо змінити краску цвіту, вплинути на форму та запах, взагалі можемо осягнути багато відмін. Чимало людей займається виключно годівлею не тільки цвітів, але також овочевих дерев, ярин, а перш за все домашніх звірят. Вони переводять безліч спроб та досвідів, зужитковуючи на це багато часу і грошей, але коли через свої змагання виплекають якусь корисну відміну, то на тім дуже багато заробляють.

Як я сказала, людина плекає не тільки рослини, але й звірята, а саме плекає в звірятах ті прикмети та свійства, котрі їй потрібні і пригожі для її цілей. Коли годовець хоче приміром виплекати гатунок коней, що дуже швидко біжать, то старається про те, щоби батько і мати таких коней виріжнювалися скорістю в бігу. Не можна доволі начудуватися, коли читаємо, які досягнення поребили під цим оглядом годувальники.

Ті, що плекають дріб, уміють осягнути найріжнородніші відміни домашньої птиці, що ріжняться між собою упіренням, краскою, величиною. Коли вдасться годувальникові осягнути якусь незвичайну відміну, то каже собі за неї платити дуже високі ціни. Бачиш з того, що плекан-

ня звірят не є зовсім чимось незвичайним, а стало одним із багатьох занять, що їм посвячують себе люди.

Коли застановляємся над цими великими вислідами, які досягнули годувальники рослин та звірят, безупинно ублагороднюючи та уліпшуючи їх то відразу приходить нам на думку, чи і людину не можна ублагороднити при помочи відповідних заходів. Може здивує тебе, що я тобі, такій малій дівчинці говорю про це. Тобі моглоб здаватися, що тебе такі речі нічого не обходять. Але я тобі кажу моя дитинко, що це дуже важна річ для тебе знати про це. Таж ти вже розумієш стільки, щоб знати, що колиб кожна мала дівчинка старалася бути доброю, мудрою, шляхотною, слухняною, не мати ніяких блудів, фізичних ні духових, то в не дуже довгому часі всі жінки на світі булиб здорові, гарні, добрі. І не лише жінки, але взагалі всі люди, що їхніми мамами булиб колись ті дівчатка. Булоб тоді на світі далеко ліпше, ніж тепер. Якби я у мойому дитинстві була про ті справи більше знала і колиб була більше старалася бути ліпшою, здоровішою, мудрішою, не робити лихого, то і ти і всі мої діти назагал булиб куди ліпші, ніж вони тепер є. Бо з моїх блудів я передала тобі якраз стільки, кільки із добрих прикмет. Я моглоб була добрі прикмети свої побільшити, а лихі поменшити, колиб я була дбала про це вже від найменшої молодости.

Коли хто, умираючи, лишає своє майно своїм дітям, або кривнякам, то цю спадщину називаємо дідизною. Але батьки передають своїм дітям не лише дідизну матеріяльну. Ти наприклад одідичила по мені свій живий темперамент і хист швидко спостерігати. Маєш моє волосся і мої очі. По батькові одідичила ти форму голови, ніс, чоло і форму його рук. По ньому ти одідичила також замилювання до музики та витревалість у всьому. Перед кількома днями ти висловила здивування, що декотрі твої товаришки так не люблять вправляти на фортеп'яні, тоді як тобі справляє це так багато приємности. Твій дідко оповідав мені нераз, що твій батько, бувши ще малим хлопцем, учився грати на старій гармонії цілими годинами та що домашні вже аж слухати цього не могли. Твій батько дуже гарно навчився на ній грати, але це тут справа меншої ваги. Його витревалість, яку досі в усьому виявляв, це

безперечно дуже важна прикмета. Цю прикмету ти оді-дичила по нім і за те ти повинна йому бути дуже вдячною. Бо колиб він не був собі засвоїв тієї прикмети в дитинстві, не мігби був її передати тобі.

Це думка дуже важка, але і ти можеш зрозуміти, що малі сьогоднішні діти можуть у дуже значній мірі причинитися до того щоб майбутнім людям було краще на світі ніж теперішнім. Святе Письмо каже, що вже в дитині показується те, що буде колись в дорослому і дійсно можна сказати, що мала дитина своїми поступками рішає про те, хто вона буде в майбутньому та хто такі будуть її діти.

Ми дорослі люди, стараємося всіма силами зробити світ кращим, але часи, в котрих ми моглиб найбільше в тій справі зробити, то часи нашої минулої молодости і нашого дитинства. Подумай собі що то булоби, колиб від сьогодні всі діти стали чемними, працюовитими та щирими! Тоді всі люди що виростуть з цих малих дітей, булиб такимь самими, малиби всі ці цінні прикмети, а опісля знову їхні діти малиб прикмети також самі, або ще й ліпші. Це хйба досить ясне, що найліпшою дорогою до поступу і поправи світу є поправа самого себе, а саме поправа вже в найвчаснішій молодості. Це повинні робити виховники дітей, але в дуже значній мірі можуть це робити саміж такі діти.

Так отже можеш вже сама почати працювати над поправою світа і виховувати себе так, як колиб ти була своєю власною малою донечкою. Ти певно легко можеж уявити собі ту донечку такою, якою ти хотілаб її мати. Певно ти бажалаб собі, щоб твоя мала дівчинка була послужна і чемна для тебе та люба для кожного. Отож скоро доглянеш у собі якісь блуди і хйби, тоді можеш наче саму себе відпровадити на бік і сказати сама до себе. „Чуеш, моя люба, ти ще цілком не подібна то тієї маленької дівчинки, яку я хотілаб мати. Треба конче змінитися і поправитися”. Я переконана, що таке напiмнення дужеб тобі придалося.

Колйб я у твоєму віці була це все знала, що я тобі тепер говорю, то, працюючи сама над собою, булаб я тоді на певно влекшила виховання самої себе. На жаль, нагода ця минула для мене безповоротно. Коли ти вже вроди-

лася, я не могла тобі нічого іншого дати, як те, що я тобі дала. Одиноке, що я для тебе ще можу зробити, то допомогти тобі позбутися всіх цих хиб, котрі ти одідичила по мені. Якщо тобі вдасться позбутися твоїх блудів, то тим лекше буде життя твоїх дітей, бо не перерека на них стільки хиб, скільки їх я тобі передала. Твої діти одідичать після тебе те, що ти мусиш щойно добувати.

Я думала про те нераз, як то було на світі, колиб усі люди були ще такими, якими Бог створив Адама і Еву. Не булоб тоді батьків ні мамів, не булоб жінок, що їх ти моголаб відвідувати, не булоб вуйків, що приносять тобі гарні даруночки — забавочки і книжечки та забирають тебе зі собою на прогульки; не малаб ти дідів ні бабців, не малаб уродин з дарунками і радістю, не булоб на світі весіль, не булоб братчиків ні сестричок, забавок, колісанок, діточих ігор та радощів. Такий світ бувби дуже сумний; жилиб на ньому тільки дорослі люди, що не булиб споріднені між собою. Ми співчуваємо з тими всіма, що мусять жити самітні без кривних та приятелів. Але якби то було на світі, на котрім жилиб самі дорослі люди, неспоріднені зі собою! Кожний думавби тільки про себе і кожен старавсяб здобути як найбільше для себе, не оглядаючися на других.

Читаємо в св. Письмі, що Бог сотворив людей як чоловіка і жінку, а на тім, як знаєш, опирається ціле щастя світу, радість та вдовілля всіх. Щоби створити таке щастя, мусимо самі про себе памятати, дбати про те, щоб заховувати себе чистими на духу й тілі, щоб на життя, що лучить чоловіка й жінку, дивитися як на щось святого.

Тому всі докучання та жарти на ту тему для мене гидкі. Ми чуємо нераз, як дорослі жартують собі з дітей і кажуть до них наприклад: „Але той закохався (чи закохалася) в тім або в тій”... Мені видиться, що такі жарти є чимсь дуже невідповідним та непристойним, бо це подобає на кпини зі святих річей, про котрі належить говорити тільки з повагою та пошаною. Діти не можуть же ні закохувати, ні женитися. Можуть бути добрими приятелями та товаришами, але доки не доростуть, не повинні навіть думати про те, щоб одно в одному закохувалися. Також любов то щось таке що можна назвати найвищим

і найсвятійшим на цілїм світі, вже хочби через те, що на ній опирається родинний дім, в котрім живуть чоловік і жінка з люблячими дітками. Про святі речі не годиться висказувати жартобліві та непристойні завваги.

ДЕВ'ЯТА ГУТІРКА.

Один великий керівник Англії сказав , із: „Нарід здоровий, то нарід багатий”. Алеж, звісно, здоровля народу зависить від здоровля поодиноких людей, а здоровля цих поодиноких людей зависить побільшій часті від цього, що ті люди зробили для здоровля як малі діти та як молодики. Отже нинішні діти рішають про те, який буде наш нарід у майбутньому, себто, чи буде здоровий, чи ні. З цього видко, яку вагу має знання, що нас навчає, як плекати та заховувати здоровля кожної поодинокі людини, а рівночасно учить, що те здоровля підважує та руйнує.

Над усякий сумнів доказано, що в кожному краю гинуть рікрічно тисячі дітей на ріжні хвороби, що їх можна було уникнути. Якіж це хвороби, що їх моглиб люди уникнути? Не одної можна оминати, заховуючи відповідні санітарні правила. Але людина мусить пізнати ці правила, до них пристосовуватися, заки зі своєї вини через свою недбайливість не набереться хвороби. Від часу, коли ти попсувала собі шлунок надмірним споживанням солодошців, ти зрозуміла сама в собі одно з цінних правил зберігання здоровля і коли ще коли небудь захорієш з тієї причини, то сама собі будеш винна. Колиж знову ти, незважаючи на мої перестороги, бродила по холодній воді та сильно простудилася, то опять навчилася ти чогось і від тоді знаєш, як оберігати себе перед простудою.

Це дуже важне, щоби ми вже дітьми вчилися пізнавати вартість здоровля та дбати про його вдержання, обереігаючи себе від усього, що може йому шкодити. Здоровля тіла є дуже важне для здоровля душі, тому що наша душа порозумівається зі зовнішнім світом при помочи тіла. Наше тіло, цеж видимий будинок нашої невидимої душі і, як я тобі вже говорила, той будинок дійсно збудований дуже майстерно; він має свої вікна, двері та поділений наче на преріжні кімнати. Треба розуміти, яку велику вартість представляє собою той будинок. Одного його маєш тільки для своєї душі і він мусить вистарчити то-

бі на так довго, як довго ти живеш на світі. Не можеш його нікому подарувати або продати, а як його сама ушкодиш, або зруйнуєш, то мусітимеш мешкати в руїнах до кінця життя. З цього досить ясно виходить, як дуже повинна ти дбати про те, щоб утримати цей дім в доброму стані, стараючись, щоб ніоден член, жадна частина тіла ні тобою самою, ні другими не була ушкоджена.

У тебе тільки двоє очей і тому мусиш дбати, щоб ці очі були здорові та сильні до кінця життя. Я бачила вже нераз, як люди читали при слабім світлі, руйнуючи так легкодушно свої очі, начеб нічого легшого не було, як купити собі пару нових очей. Ти не повинна ніколи дотикати очей пальцями, або дозволити другим, щоби це робили. Може бути, що ти й не думаєш щось подібного робити, але я знала таку дівчинку, котра мала звичай розширювати очі та роздирати ротик пальцями, щоб другі сміялися з цього. Вона викривлювала своє лице і стала дуже поганою.

Деякі діти вкладають собі до вух з пустоти патички, соломки або камінчики. Цього ніяк не вільно робити. Кожний член твого тіла ти повинна уважати наче святощами, чимсь недоторкливим. Не тільки очі й вуха, але також і пслові зняряди треба шанувати й охоронювати. Їх також не вільно дотикати руками і не годиться дозволити, щоби їх хтонебудь дотулювався. Часом дівчатка призвичаюються бавитися ними, бо це їм приємно. Може бути, що такі дівчатка цілком не знають, що вони роблять щось непристойне, але вони досконало чують, що роблять щось недоброго і що цього треба соромитися, бо вони все шукають самотності, щоби віддаватися цій привичці. Вони уявляють собі, що цього ніхто не догляне та ніхто про це не довідається. Але вони помиляються, бо видно досить ясно, на їхніх лицах.

Я читала недавно, що один знаменитий лікар сказав про цю лиху привичку. Він висказав переконання, що біль у крижах, кольки в боці, слабість хребетного стовба, нервозність, охлялість, блідість на лиці, западені очі і тим подібні прояви є нехибною ознакою такого злого налогу. Він говорить дальше, що майже все можна пізнати, коли дівчинка починає так бавитися, що поганий своє тіло, а

саме по негайному погіршенні стану здоровля та по зміні в захованні та поступованні. Замість бути вдоволеною, любово, чемною та лагідною, стає така дівчинка химерною, простакуватою та впертою. Вона тратить пам'ять і вже не може так добре вчитися, як вчилася перед тим. Часом вона стає дуже галаслива та подразнена і забуває про те, що дівчинка повинна бути все скромна та тиха. Така дівчинка тратить часто енергію і питому для свого віку рухливість. Вона починає мати неприродні забаганки, любить муштарду, перець, оцет і все, що має острий смак, а чого нормальні дівчатка цілком не люблять. Ще багато другого розкаже той лікар про такі дівчатка, але не можна всього вичислити. З цього ясно бачиш, як дорого платиться за таку сумнівну приємність потурання лихій привичці.

Завсіди далеко є легше привикнути до чогось лихого, як відзвичаїтися. Через те для малої дівчинки є все найліпше пильнуватися та не навикати до чогось лихого. Тоді не доходить ніколи до лихих налогів. Дівчинка, що навчилася дивитися на своє тіло як на святість, не попаде ніколи в таку погану привичку, не зловживає ніякого свого члена бо призначення всіх членів тіла є високе та святе, та не виставить свого здоровля на небезпеку.

Як ідемо між люди, то вбираємося старанно, вмиваємося, чистимо зуби та нігті, але всього того не робимо при других, лиш окремо, де нас не бачать. Не криємося із цим тому начеб це було чимсь непристойним, але через те, що уважаємо, що деякі речі негодиться робити при других.

В гостинній ставимо фортеп'яні, але не ставимо там цебра з помиями, хоч нам відомо, що мати такий цебер у кухні річ куди важніша ніж мати фортеп'яні. Кухня мусить бути чиста, бо від її чистоти залежить здоровля домівників, але, що добре є в кухні, те не конечно мусить бути добрим у гостинній. Для наших гостей не застелюємо стола в прачкарні, хоч знаємо дуже добре, що прачкарня є важна і потрібна в кожному домі, щоб білля було чисте. Не говоримо про прання білля як про щось непристойного але гідного догани, хоча прання білля не є річчю приємною та милою. Таке саме можна сказати про деякі

тілесні справи, котрі між добре вихованими та пристойними людьми виконуються в укритті.

Їсти сідаємо очевидно всі разом і їмо в товаристві. Знаємо, що їсти треба, щоб наше тіло росло в силу. Їжа, що її вкладаємо до уст, переходить до шлунка і кишок, котрі висисають перетравлений корм. Тим способом корм дістається до крові, котра поодинокі частини його приймає та заносить до тканин, в котрих перемінюється на тіло. Але не все, що ми зідаємо, організм зуживає. Якась частина корму остає не спожитковою і цю частину мусимо видалити з тіла, подібно як з кухні викидають лупину з яблук, картофель або загалом усі відпадки, непригожі до їди. Дуже важна річ, щоби це видалювання відбувалося точно щодня, щоб у тілі не лежало нічого нечистого. То проста засада чистоти. Ми відживлюємося не тільки твердими харчами, але також рідинами, як вода, молоко, або такі страви, що мають у собі дуже багато води. Річ ясна, що не вся вода лишається в організмі, а значна частина її мусить бути з організму видалена. Отже ці видалювання мусять відбуватися правильно, щоб не прийшло до забурення в тілі. Мала, чемна дівчинка мусить про все те сама думати так як її мама дбає про те, щоб її помешкання було в порядку. Як мала дівчинка полагоджує ці всі справи до ладу, то полагоджує їх дискретно та ніколи в приявності других осіб.

Діти йдуть часто в товаристві других дітей до певних місць і там розговорюють про те, про що не треба говорити. Молода дівчина, котра дбає про пристойність та обичайність, ніколи не погодиться на те, щоби хто небудь говорив до неї про котрунебудь частину тіла інакше, як в спосіб пристойний та поважний. А колиб яка друга дівчина почала розмову про щось таке, чого не могла б слухати пристойна панночка в приявності своєї мами, то найліпше, хай відразу скаже: „Прошу ліпше не говорити про такі речі. Я поститаю моєї мами, вона пояснить мені найліпше. Мама говорть зі мною про все, що мені треба знати, й уміє мені це сказати так, як воно годиться і як для мене найвигідніше. Я маю ріжні таємниці з моєю мамою, але не хочу їх мати з другими дівчатами”.

Мені здається, що не потребую більше говорити з тобою про гидкі навички, і припускаю, що від тепер будеш завжди тямити про це, що твоє тіло то гарний дім, в котрім мешкає твоя душа, воно є навіть святинєю, в котрій мешкає Бог, і тому ти ніколи не дозволиш, щоби хтось у твоїй приявності **уживав негарних слів**, або щоби ти сама засвоювала собі злі навички. Яб хотіла, щоби ти завсігди пам'ятала на слово апостола Павла, що говорить: „Чиж не знаєте ви, що тіло ваше є храмом св. Духа у вас, що його маєте від Бога, і що ви не належите самі до себе? Ви дорого куплені. Віддайтеж проте честь Богу тілі своєму”.

ДЕСЯТА ГУТІРКА.

Апостол Павло називає тіло святинею. По нашому миб сказали, що тіло то храм, церква. Тиж прецінь знаеш, яким святим місцем є церква. Коли знаходимося в церкві, то самі відчуваємо потребу заховуватися в ній пристойно. Але церква це діло людських рух, а тіло, цеж діло Бога і настільки воно більше від церкви. Длятого мусимо своє власне я шанувати і цінити, це значить мати не тільки любов до себе, але і пошану для себе.

Певно, наука Христа осуджує любов самого до себе, якщо вона виявлює себе у гидкому егоїзмі (самолюбстві). Самолюбство виявляє себе порожністю та гордістю. Такого самолюбства треба вистерігатися. Але не є низьким самолюбством, коли хто думає про себе з пошаною тому, що знає що тіло є ділом Бога, а душа образом живого Бога, а рівночасно памятає, що він є людиною, що за неї умер Христос.

Ти уявляєш собі княгиню певно так, що вона прибранна враз в найкращі сукні та прикрашена найціннішими клейнодами. Алеж бо ти сама є донькою- дитиною Царя- царів і тому твоє одіння мусить бути ще краще, як одіж княгині, котра всежтаки є тільки донькою земського царя. Такою величною одежею є твоє тіло. І дійсно твоє тіло є тільки одінням, котре тобі дав небесний Отець, а котре Його силою утримується в непорочності.

Колиб ти поглянула на шматок тіла через мікроскоп, то ти побачилаб, що воно зложене з дрібнесеньких частинок, що їх називаємо клітинами. Кожна з цих клітин живе через деякий призначений для неї час. Що у нас через життєві справи а саме через працю фізичну чи умову зуживається, це доповнюється через поживу, котру приймаємо. Пожива перемінюється в плин, котрий доповраджений до кровоносних посудин, сам перетворюється у кров та доходить внаслідок кружіння крові до кожної частинки тіла.

Якщо ти відповідно відживлюєш себе, то в твоїй крові знаходиться все, що потрібне до відбудови костей, м'язів, нервів і всіх других членів, котрі беруть з крові те, що їм потрібне до обнови зужитих частей. Чому тіло мусить бути відбудоване. Ото прямо через те, що воно живе. Наприклад ти бігаєш та бавишся коштом певної тілесної матерії, котра зуживається, а на місце зужитої мусить прийти доповнення з нової та свіжої матерії.

Але що діється зі зужитими частями тіла? Чи лишаються вони в тілі? Ні, не лишаються, але тіло виділює їх в ріжний спосіб. Одну частину тих зужитих продуктів видають у твердому виді кишки. Через міхур виділюється з тіла спотребована вода. Інші продукти зужиття в невидимий для ока спосіб виділюється з організму при помочи легенів та шкіри. Ти безперечно здивуєшся, коли я тобі скажу що в 24 годинах шкіра виділює з тіла більше зужитих частин, ніж кишки. З цього для нас наука, якою важною справою є часто купатися. Ціла поверхня шкіри засіяна маленькими отворчиками, або порами, що ніколи не повинні бути позатикані, якщо маємо зберегти добре своє здоровля. Коли дозволяємо на те, щоби спотребовані частини громадились на поверхні шкіри, то пори затикаються і тоді находить на нас почування невдовілля й отяжілости. Отже треба дбати про чистоту тіла в середині і на верху. Також треба дбати про те, щоб тіло діставало відповідну поживу, себто таку що з неї може будувати кости, м'язи, нерви. Молоко, яйця, вівсяна каша, чиста пшенична мука, овочі сповнюють найкраще це завдання. Багато дітей є хирявих, а це тому, що споживають за багато солодошів та назагалі нестравних річей. Такі діти булиб цілком здорові, колиб діставали просту а поживну їжу та колиб їли в означену пору.

Для малої дівчинки є справа її здоровля такою важною, як і для дорослої жінки. Тому вона повинна вже від наймолодших літ вчитися так, щоби знала, що треба робити, а чого вистерігатися, щоб удержати здоровля. Як людина має бути щасливою і має успішно працювати, то мусить бути здоровою не лишень вряди-годи, але завжди. Бути здоровим, значить мати всі члени в належному порядку, щоб вони могли сповнювати своє важне завдання.

Ціле тіло треба постійно основно очищувати і тільки в тім випадку і для тієї ціли вільно тобі дотикатися його частей. Як мала дівчинка не дбає, як слід, про зверхню чистоту тіла, то нечистість громадиться в кишках і замість, щоб її викинуто, занечищує тіло. В цих нечистостях плодяться часто малі хробачки, що передістаються опісля до других знарядів і спричинюють у них неприємне свербіння. Скоро такі малі хроби передістаються вже до других частин тіла в долішних околицях черева і спричинюють незносне свербіння, а то декотрі малі дівчатка чухаються на свербячому місці руками і при тій нагоді набираються тих поганих привичок, про котрі я тобі вчора говорила. Колиж мала дівчинка їсть тільки просту але здорову страву і дбає про те, щоб щоденно правильно випорожнювати кишки, а рівночасно й памятає про зверхню чистоту всіх органів, то певно омине її не одна прикрість, не обсядуть її ці сверблючі хробачки, а через те саме збереже себе від спокуси та небезпеки.

Від здорової поживи переходжу до здорових напоїв. Найліпшим напоєм для нашого організм: вода. Розуміється вода здорова та чиста. З овочами споживає наш організм також дуже багато води, а молоко складається також у переважній часті з води. Ті три види плинів є для нашого організму і для нашого здоровля вповні вистарчаючими. Чай і кава то шкідливі напої, особливо для малих дітей. Ці напої дають нам такє вражіння, як колиб ми спожили, щось посильного та поживного, коли в дійсності ці речі не дають організмові ніякої поживи та не підкріплюють його зовсім. Є то побудні середники і як такі викликають вони вражіння милого оживлення, але це оживлення є тільки злудою сили. Дітям потрібна правдива пожива, бо діти ростуть і мусять мати багато здорового матеріалу до будови молодого організму. Тому дітям дуже шкодить, коли дістають таку поживу, котра нібито насичує, а в суті річи не дає організмові матеріалу до відбудови тіла. Мені все жалко тих дітей, що пють каву чи чай.

Ти тямши, як то твій десятилітний свояк Василько терпів заєдно на діймаві болі голови, коли на снідання не діставав горнятка міцної кави. Його мама не хотіла дати

перекопатися, що саме кава спричинювала ці болі голови, бо нерви, навиклі до такого побуту, стаю їй домагалися. Я переконана моя дитинко, що ти завжди вірно стоятимеш при воді та молоці та не будеш сягати по напої, котрі є для кожного шкідливою отруєю. А коли як мала дівчинка не привикнеш до чаю та кави, то пізніше дуже легко обійдешся без тих річей і зискаєш на тім дуже. Дуже воно немудро, що в нашому дитинстві привикаємо до різних шкідливих річей.

В часі моїх подорожей я бачила людей, котрі п'як не могли бути без гарячої кави та чаю, тоді як я через привичку обходилася без тих річей зовсім добре, а холодне снідання вистарчало мені цілковито. Склянка чистої зимної води або в найліпшому разі кубок молока заспокоював мої потреби цілковито, бо я навикла до цього. Річ природна, що в часі подорожей я булаб також найрадше зіла щось теплого, але як не було, то я могла цілком добре обійтися без цього і ні трохи це мені не шкодило. Чи ж зрештою воно не сумний прояв, коли людина стає невітьником якихнебудь навичок? Якже то гарно, коли навчимося панувати над своїм тілом і не допускаємо до того, щоб тіло панувало над нами! Розумною є тільки та дівчина, що засвоює собі виключно такі привички, котрі не лише не роблять з неї невітьниці, але навпаки, позвляють їй бути все і всюди панею над самою собою.

Алькоголеві напої тобі незнані, та я вже говорила тобі, що вони містять у собі отрую. Знаєш, що алкоголь знаходиться в пиві, горівці, наливках коняку і тому ти ніколи не повинна їх пити.

Деякі люди роблять собі в дома всілякі напої і думають, що вони безалкогольні бо вони не наливали до них алкоголь. Але алкоголь витворюється сам собою і міститься в усіх тих напоях, котрі переходять ферментацію. В школі ти певно дещо чула про небезпеку вживання алкоголю. З причини шкідливості вистерігаємося всіх напоїв, що містять у собі алкоголь, а також не споживаємо їжі в котрій вони знаходяться в яким небудь виді.

Дехто з лікарів каже нам, що тепер вже не потрібно уживати алкоголю навіть як лікарського середника, бо є багато річей, котрі зовсім можуть заступити його, а до

того не є шкідливі так, як саме алкоголь. Дуже багато ліків роблять ще на алкоголью і тому розумні люди поступають дуже добре, що уникають таких ліків. Може тобі колись трапитися, що будучи подальше від хати, захворієш і що хтось тобі доручатиме лікарство, захвалюване в часописах, як середника на всі хвороби. Треба триматися здалека від таких ліків, бо лікарство, що має бути добре на всі недомагання, взагалі на ніщо не придатне, а понадто може ще бути шкідливим. Саме через уживання ліків, що роблені на алкоголью привикли до пиття горівки не тільки чоловіки та юнаки, але також жінки і дівчата.

На молодих мужчин, що люблять пити алкоголь, можуть молоді дівчата мати великий вплив, а то як добрий так і злий. Траплялося вже нераз, що молодик ставав п'яком бо йому здавалося, що не годяться не прийняти склянки вина чи пива з рук гарної дівчини. Натомість як дівчатка ганяють поганий наліг п'янства, то дуже часто молоді люди під їхнім впливом покинули погану привичку.

Подібно можуть молоді дівчата впливати на курців. На жаль, сьогодні є багато курців і між дівчатами і взагалі між жінками, котрим видається, що це дуже гарно, як молода жінка курить. Якби ці жінки знали шкідливі наслідки курення, то не курилиби самі та не заохочувалиб других курити. Хлопцям видається, що курення це прикмета дорослих і що курців уважають дорослими, але колиб молоді дівчата давали їм розуміти, що курення не робить на них доброго вражіння а навпаки дуже відемне, то не один кинувби курити, бо це дуже шкідливий наліг, особливо для молоді.

Я раз розговорювала з молодим духовним про курення. Він висловився, що йому дуже добре відомо, яке курення негарне та шкідливе, але тяжко відвикнути, бо на кожному кроці чигає спокуса. Таж нераз навіть молоді пані заохочують мужчин до курення, говорять: „Прощу, закурить, пане, бо люблю дуже тютюневий дим”. Річ ясна, що чемний мущина слухає такого голосу та закурює папіроску. Ясно, що жінки не мають ніякого права піддержувати чоловіків у їх лихих привичках. Колиб жінки хотіли на кожному кроці протиділати цьому лихому налогові

мужчин, що той наліг не поглотував би стільки жертв, скільки їх тепер має. Бути може, що згодом щез би цілком, а людськість тільки зискала б на тім. А хиба не має нічого на світі, чого б не втіли перевести жінки, коли їм на цім залежить.

Навіть мала дівчинка може виробити собі власну думку про курення, а зрозумівши шкідливість того налогу, може вплинути корисно на не одного знакового хлопця, що би покинув курити. Певно, молодій дівчині не годиться поучувати про якінебудь справи старших мужчин, годі їй теж звертати їм увагу на шкідливість курення. Але, коли б хто запитав, що ти думаєш про ту чи другу справу, то в чемний і скромний спосіб можеш відповісти що коли осуджуємо курення то треба докладно знати, чому робимо це. Тому я вчислю тобі тепер кілька шкідливих наслідків курення.

Тютюн діє дуже шкідливо на нерви, ошоломлюючи їх та паралізуючи їхню чуттєву та відрухову силу. Курець цілком не відчуває, коли він змучений або нездоровий, а то через те, що нерви, котрі дали б йому це відчуття, заєдно в стані ошоломлення та не можуть так працювати, як працюють нерви здорові. Курення крім цього впливає лихо на серце, побуджуючи його до скоршого биття, а тим самим вкорочує життя. Курці хворіють часто на поважні горляні хвороби. Твій власний дядько помер на таку хворобу горла, спричинену куренням. Ізза цих саме причин я дуже суворо осуджую курення і хотіла б, щоб і ти також на завсіди мала такий погляд на цю справу. Хоча ти дуже молода, всежтаки можеш розуміти вже, як багато річей говорить проти курення і як дуже ти повинна протидіяти поширенню тієї язви-налогу, де тільки зможеш.

Серце нормальної людини вдаряє пересічно 78 разів на мінуту. Недавно оповідав мені один лікар, що його закликали до молодого хлопця, котрого серце било 140 раз на мінуту, хоча той хлопець не мав ні троха гарячки. Це було щось зовсім не зрозуміле, але при досліді показалося, що цей хлопець курил папіроси. Тоді показалося, як фатально впливає курення на серце.

Учителі знають дуже добре, що ті хлопці, що тайком

покурюють, ніколи так добре не вчаться, як їх ровесники, котрі не курять. Як подумаєш про те, що я вже тобі говорила про дідичення, то зрозумієш, що хлопці, котрі сьогодні курять, є великою небезпекою для майбутніх дітей, коли підростуть та стануть батьками, то переллють на своїх потомків не тільки ослаблене здоров'я але і наклін до поганого налогу.

В церквах і публичних урядах заборонено курити й уважаємо, що це цілком слушно. Алеж бо жадна святиня не така свята, як тіло людини, створене Богом та призначене на те, щоби було храмом живого створителя.

Подумаєш може, що курення не є певно таке шкідливе, скоро стільки визначних людей віддається йому, а котрі певно не курилиб, колиб ця привичка була шкідлива. Отже тут річ мається так, що ці люди почали курити ще з ранньої молодости, коли наука не виказала ще була, яке курення шкідливе. Не знаючи про цю шкідливість, привикли вони так дуже до свого налогу, що сьогодні роками піддаючи себе цьому налогові, не мають вже на стільки сили, щоб кинути свою погану привичку. З цього знову видно, як страшно привикати до чогонебудь та робити себе нужденним невольником якогось налогу.

Я була давніше приятелькою чаю і любила попивати його дуже часто, до того ще й міцний, але скоро замітила, що стала невільницею цієї привички і що це принижує мене. Я залишила пити чай зовсім і маю те миле почування, що нічому не піддаюся, що не є конечне та потрібне до життя.

Я хотілаби, щоб і ти виросла на жінку, вільну під кожним оглядом. Маєш бути вільною від кожної лихої навички, від усього, що тебе може робити зависимою від чогонебудь. Маєш бути свобідною у своїй думанні та поступках щей у почуваннях і то свобідною в повному значінні слова. Я не бажалаби, щоб ти засвоювала собі щогонебудь, що запоморочувалоби твою розвагу, що моглоб накинути тобі чужу думку, притупити твоє моральне почування. Бог хоче, щоби ти була, такою гарною, якою ти була у його первісній мислі заки ти ще побачила світло дня.

ОДИНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Я вже тобі розказувала, як відбудовується наше тіло, або як воно руйнується тим, що ми споживаємо. Сьогодні скажу тобі дещо про те, як то і наше серце і наша душа відбудовується, або руйнується через те, що споживаємо. Ти знаєш вже ту глибоку думку святого Письма: „Як людина думає у своїому серці така вона й сама”.

Всю правду, замкнену в цім слові, ми щойно в найновішому часі зрозуміли. Давніше ми знали тільки те, що не добре робить той, хто думає щось лихе або чогось негарного бажає, а сьогодні ми вже знаємо цілком певно, що злі думки та недобрі почування впливають зле на наше тіло. Ти сама добре знаєш, що коли ти з чого невдоволена, то тобі не смакує їда. Через нечайне розчарування тра тимо апетит. Прикрі відомості, які одержуємо безпосередно по їжі, викликають у нас дуже лихе самопочування, а це тому, що заходять забурення в травленні. Коли чого лякаєшся, то дрижиш та бліднеш. Коли ти врадувана та вдоволена, то твоє тіло стає теплішим, а лице паленіє. Журба, гризота, пригноблення і тим подібні душевні стани відбиваються на лиці, як в зеркалі. Ти вже з цього бачиш, який тісний звязок між душею і тілом і як дуже мислі та почуття діють на наше самопочування.

Я мала нагоду перед кількома тижнями довше розговорювати з одним добродієм, що посвятив себе цілком студіюванню цих справ. Він забрав мене до своєї робітні і показав мені малий апарат, що за його поміччю можна зясовувати деякі психічні стани людини. Як він схоче кого дослідити, то просить, щоб він хухнув у скляну рурку. Через остудження повітря скроплюється видих, а той плин посідає певний означений хемічний склад. Коли опісля той плин получить з хемічним препаратом, то він закрашується в той або другий спосіб, а з цього, як він закрасився, можна опісля заключити, в якому духовому стані знаходилася досліджувана особа. При певній закрасці зідомо, що досліджувана особа була подразнена й розсер-

джена, при другій, що мала якусь журбу та гризоту. Ці досвіди показують нам цілком виразно, що духові стани мають все на наше тіло могутній вплив.

Тепер розумієш, яке воно важне, щоб людина переходувала в душі тільки ясні та гарні мислі. Є це в найвищому ступені нерозумно піддаватися зависті, гнівові, ненависті чи зазіханню. Бож гнів ніколи не шкодить так тому, на кого ми гніваємося, як тому котрий гнівається.

Так само є певною та не оспорною річчю, що гарні думки і почуття, скріпляють наші життєві сили. Коли ми вдоволені, то нам легко і ми чуємо себе здоровими, колиж до нас навідається яка журба, або яка недобра думка, чи негарне пожадання, то ми чуємо себе тяжкими та хорими. Тому найкраще прислуговуємо самі собі, коли заховуємо добрий настрій, погоду духа та веселість. Не вільно нам занечищувати святині нашого тіла лихими та низькими речами, а її двері вільно нам отвирати тільки для добрих та шляхотних думок. Сам Бог сказав, що хоче мешкати в наших серцях, а якже би він міг мешкати в тім серці, у котрім рівночасно містилися б речі лихі та погані? Через те заєдно мусимо про це пам'ятати, що книжки, котрі читаємо, образки, котрі оглядаємо, мислі, котрі думаємо, та почування, котрі наповнюють наші серця, — все те діє на наш духовий та тілесний стан. Якщо ці речі лихі, то вони нам приносять дошкульні шкоди.

Ми моглиб цілком слушно сказати, що думки це щось істотне, дійсне, дотикальне. Вони записуються не тільки в нашому мізку, але в нашій крові і в клітинах нашого тіла. З лиця людей, з котрими стрічаєшся, можеж вичитати гнів, журу, схвилювання, або спокій, вдоволення, щастя, бо людські мислі дійсно виписані на лицах людей. Якщо ми часто сердиті та лихі, то погані почування і думки жолоблять собі дороги не тільки в мізку, але принизують ціле тіло і виходять та незабаром відбиваються на лиці так, що стають для кожного явними доказами лихого пристрасти.

Вже тепер як мала дівчинка, укладаєш собі вираз лица, котрий матимеш у старості. Яке тиб хотіла мати лице на старі літа? Ти кажеш, що хотілаби так виглядати,

як бабуся? Це бажання втішить бабусяю напевно. Вона мала подібно, як усі люди, багато журби та клопотів у своєму житті, але ніколи не дозволила опанувати себе цим журбам та піддатися гіркості і пригнобленню, так, щоб це аж вирилось на її лиці. Тому ще й сьогодні, коли вона вже стара, має таке мило та лагідне лице, що й ти бажалаби собі такого, як будеш стара. Можеш мати таке лице, але коли тобі йде про це, то мусиш вже сьогодні позбуватися цих всіх негарних почувань, котрі моглиб твоє личко зробити понурим та негарним. Найліпшим середником для прикрашення лица то чисті, ясні думки та шляхотні почування.

Треба тільки конче позбутися лихих мислей та почувань, а як це робити, скажу кілька слів. Коли ти часом розсердишся, то старайся, щоб це почування не відбилося на твоєму лиці. Смієшся то старайся надати своєму лицю приємного і милого виду. Як послухаєш моєї ради, то переконаєшся, що по недовгому часі розвіється гнів, а місце лихих думок заповнять мислі добрі та погідні. Це річ певна і непохибна, що при помочи виду лица можна вплинути на зміну думок та почувань. Бачиш отже, що ти можеш вже в своїх діточих роках чимало зробити для вирізьблення свого характеру та вивінування своєї душі у все, що шляхотне, гарне, високе.

Ще ліпшим середником на переміну небажаних почувань і настроїв є намагання певні думки зігнати цілком противними до них. Коли налазить якась негарна думка, можна її відогнати гаччими мислями. Мусиш говорити сама до себе: „Я не сердита, не торкітлива, а вдоволена та весела“ коли загниваєшся на кого, то мусиш собі сказати, „Я не гніваюся на нього, я люблю його“. Здивуєшся тоді сама, як швидко розвіються всі лихі мислі й почування, а твоє серце наповнить радісні та добрі думки. Досвідчені люди знають дуже добре, що воно дійсно так.

ДВНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Вчора в вечері ми розговорювали про вплив думок на вид лица та про вплив виду лица на наші думки. Сьогодні скажу тобі, що навіть ціла постава тіла впливає на наше духове життя. А наше духове життя уявляється з черги в поставі тіла, яка з кого людина, про те можеш виробити собі досить докладну думку придивляючись до того, як вона стоїть і ходить.

Зробім маленький досвід. Стань на часок передімною. Зігни трохи колінця, похили рамена на перед та опусти руки. Тепер опусти голову, так щоби підбородок дотикав грудей і щоби уста були дещо розтулені. Скажи мені, як себе тепер чуєш? Певно, що не оживлює тебе ніяке почування енергії та бадьорости. Бажання бігати або працювати при такій поставі цілковито виключене. Не зродиться також у тобі бажання йти на високу гору або брати участь у перегонах, якщо не зміниш постави. А тепер спрямуї свої мислі на бігання на видрапування на дерево, взагалі на щось, до чого потрібно багато сили, відваги, оживлення. Самі собою випрямлюються твої коліна, груди подаються в перід, плечі простуються, голова бадьоро задирається до гори, а уста замикаються. Твої очі починають блестіти, а рівночасно з бажанням чину, чуєш приплив охоти і сили. Почуєш у собі відвагу і певність що те, що задумувала вчинити, виконаєш. А тепер кинься на лежанку, попусти всі м'язи і позволь їм уложитися так, як вони хотять. Неправда, негаймо дізнаєш почування лінивства і тяжкості та чи схочеться тобі в такій позиції остати на лежанці? Як пічнеш думати про прохід або проїздки ровером, то в такій лінійній позиції не видержиш довго. Бажання твого духа знайде вияв у постаці цілого тіла.

Приглянься часом двом хлопцям, як один із них драгус другого та старається визвати його на кулаки або дужання. Той, що зачіпає, стає боком до зачіпленого, похилює голову дещо наперід і цілий тягар тіла спирає на

одній нозі. Другий стоїть ціпко та рівномірно на двох ногах, держить голову просто, а обі руки звинені у п'ястук. Те, що вони думають та наміряють, відбивається дуже виразно на їхніх лицах та їхній поставі.

Або придивися часом на вулиці, як різні люди ходять. Один суне, наче муха в смолі, не підносить майже ніг, а волочить ними, начеб немав зовсім сили. Ціле його тіло викликає вражіння оспалости та отяжіння. Не будеш дошукуватися в такій людині дужого та витривалого працівника. Другий знову йде жваво, його кроки елястичні, немовби вироблені. Не волочить ногами, але ставить їх сміливо та енергійно, начеб мав у них спеціальне чуття. Ціла постава його тіла висловлює бадьорість, енергію та справність. Хто так ходить, не тяжко відгадати, що це людина, котра вміє зручно і скоро працювати. Вже Солломон відгадував, який звязок заходить між поставою тіла і поставою душі, бо сказав: „Розважний муж ходить просто”.

Дуже важне, щоб діти вміли просто стояти і просто ходити. Колиб ту людину, що так отяжіло ходить по вулиці та волочить ноги за собою, поучено в молодості, як годиться держатися і як ходити, то вона певно сталаб енергійним робітником і булаб у світі осягнула куди більше, ніж осягнула.

Ще як я була дівчиною, не тямлю, щоб хто звертав увагу на просту поставу тіла в часі ходу, або просте сидження та стояння. Сьогодні звертають навіть лікарі на це пильну увагу, бо чимраз ліпше пізнаємо ті шкоди, що випливають із невластивої постави тіла. Ось лікарі кажуть нам, що у малих дітей дуже рідко можна стрінути плоскі груди, але дуже часто бачимо їх у дітей, що вже якийсь час ходили до школи, де вони довгі години сидять похилені наперед. Привичка обтяжувати підчас стояння цілим тягаром тіла одну ногу, спричинює не тільки скривлення фігури, але надає нераз кривого виду цілому обличчю, бо один його бік звисає в якійсь безладності, коли натомість другий є ядерний та елястичний. Через те один куттик уст знаходиться низче від другого, ніс звертається в одну сторону, а одно око стає більшим від другого. Бачиш отже, як то важно, щоб ти вже малою дівчинкою нав-

чилася правильно стояти й сидіти, якщо хочеш пізніше мати личко симетричне, себто однакове по обох сторонах.

Неправильне стояння може мати ще й другі наслідки. Лікарі кажуть що неправильна постава може мучити зір. Людина, котра не сидить та не стоїть просто, не може прямо дивитися перед себе та напружує одно око більше від другого. Однак найважливішою для кожної молодої дівчинки є обставина, що при неправильній поставі доходить легко до пересунення внутрішніх органів, а такі перекивлення можуть мати дуже поважні наслідки для дорослої жінки й матері. Через те лікарі поучують учителів та виховників, щоби добре уважали на правильну поставу вихованків.

Ти розказувала мені раз, що одна твоя учителька не дозволяє ніколи, щоби дівчатка сиділи в лавці боком, підпираючися на одному лікті. Ти думала, що це дрібничка, що на неї не варто було звертати уваги. Очевидно, це зовсім не дрібничка, бо крива постава при сидженні має такі самі лихі наслідки, як і неправильне стояння. Для дівчаток має це куди більшу вагу, ніж для хлопців, бо дівчатка мають колись стати матерями. Тиж вже настільки розумієш, що хора або зле збудована мама не може мати добре збудованих та здорових дітей.

Похилене сидження є шкідливе ще тому, що при цьому натискаємо на черево та на черевні органи. Я вже тобі говорила, що мала дитина мусить розвиватися в тілі матері. Щоб вона могла як слід розвиватися, треба, щоби в тілі матері було доволі місця. Коли отже мати від дитинства не є, як слід, проваджена, коли вона сама неправильно розвивається а її тіло виставлене на різні покривлення, тоді і те місце, що в ньому розвивається мала дитинка, не може, як слід, розвинутися, а це має різні не милі наслідки. Такі небезпеки не грозять тим жінкам, що йдуть за второпними вказівками, які саме я тобі й даю, та від ранньої молодости думають про симетричний розвиток тіла. Треба стояти й сидіти правильно та тямити, що це дуже важна річ.

Щоби навчитися правильно стояти, треба ставати в ось які позиції: Стань так, щоби ноги були дещо позаду від середини задньої частини талії, підбородок наближи до

грудей, щоб в'язи творили пряме та рівне продовження плечей і, заховуючи цю поставу, намагайся звільнити всі м'язи, щоб не було ніякого напруження. Або: висунь одну ногу взад так, щоби стояла на пів стопи за другою ногою і, стоячи прямо, пересунь помалу висунену п'яту, щоб п'яти знайшлися на одній лінії. А щоби навчитися рівномірного обтяжування обох ніг, висунь одну ногу взад так, щоби її п'ята знайшлася трохи подальше, ніж середина задньої частини талії, а другу ногу висунь трішечки вперед. Випростуй коліно ноги випущеної назад, та зіпри на нього весь тягар тіла, звільняючи рівночасно другу ногу. Опісля пересунь тягар тіла з одної ноги на другу, не змінюючи позиції мидниці.

Уважай своїм обов'язком пристосовуватися до цих вказівок нелише тому, що такі вправи є дуже корисні для цілого тіла, але й через те, що правильна постава тіла впливає дуже корисно на духа.

Сьогоднішні діти — мушу тобі це дуже часто повторювати, щоби ти тямала це — відповідають за майбутню долю народу. Тепер, поки ті діти молоді, вони можуть причинитися до того, щоб народ був щасливий і здоровий. Коли всі діти будуть своє тіло плекати, як слід, то будемо мати тільки здорових мужчин та здорові жінки, а скоро діти засвоять собі просту поставу тіла й душі, то й майбутні покоління одідичать по них ці цінні прикмети.

Ти певно навіть і не думала про це все, моя люба дитинко, але тепер вже знаєш, як багато можуть діти зробити для ліпшого майбутнього світу.

Ти зрозумієш певно, що нинішні діти можуть для майбутнього світу зробити куда більше, ніж сьогоднішні дорослі люди. Люди дорослі остануть вже такими, якими вони є, але ти, як і всі другі діти, маєш можливість, зробити з себе щось далеко ліпше, ніж перша ліпша доросла людина. А що й сама можеш стати далеко ліпшою, то й для своїх дітей можеш зробити далеко більше, ніж нинішні люди могли зробити для своїх дітей.

Трапляється часом, що діти роблять докори своїм батькам, що одідичили від них деякі хиби та недомагання. Але такі докори не придатні ні нащо, а то хочби тому, що тут уже нічого не дасться змінити. Діти повинні рад-

ше самі старатися про те, щоби хиби та недомагання своїх батьків направити в собі, а свому насліддю переказать тільки добрі прикмети, без тих хиб, що їх одідичили по своїх батьках. Ми дорослі люди, не знали про всі ці речі стільки, скільки нинішні діти знають від своїх батьків та виховників. І тому із занедбань наших не можна робити нам таких закидів, на які заслужилиби нинішні діти, колиб, відаючи так багато про свої обовязки супроти майбутнього всежтаки їх занедбали.

ТРИНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Як ти була малою, то ти так дуже любила слухати різні оповідання, що збудившись у ночі, нераз говорила: „Мамочко, розкажуй ще”. Нині я пічну нашу гутірку таким оповіданням, яке ти тоді так дуже любила.

Один бідний хлопчик, босий та лихо одітий, ішов вулицею із бляшанкою в руках. Трапилося, що той хлопець стрінув малу дівчинку-однолітку але дуже гарно вбрану. Дівчинка задержала цього хлопця і різько запитала:

— Ти куди?

— Іду до тартаку, несу полуденок татови, — відповів хлопець.

— Ах, так, — сказала дівчинка погіржливо, — твій батько є бідолоахоу, що нічого не має і мусить працювати.

— А вжеж, що мій батько працює — відповів хлопець гордо. — А твій тато не працює?

— Певно, що мій батько не працює, — відповіла дівчинка. — Мій батько багатий і не потребує працювати. — А поглядаючи з погордою на хлопця, казала: — Подумай, яке би це було страшне для всіх бідних людей, колиб повилирали богачі

— О, подумай радше, яке воно булоб страшне для вас, багатих людей, колиб вимерли всі бідні. Богаті люди уміють з'їдати найліпші страви, але не вміють їх собі самі зварити. Уміють мешкати в найкращих домах, але не вміють їх собі побудувати. Ми, убогі люди, мусимо співчувати багатим, бо то цілком не гарно бути такими, як вони.

Я хотіла тобі сказати сьогодні дещо про вартість праці і здається, що той малий хлопчина з мого оповідання має на ті справи далеко кращий погляд, ніж ця дівчинка, що розговорювала із ним. А взагалі дивно думати, що праця може понижувати людину. Я пригадую собі, що як я була в пансіоні, то декотрі з моїх товаришок глузували собі з одної моєї учениці, що вона мала червоні та шорсткі

руки від праці. Вони пописувалися перед нею своїми відомостями і думали, що тим налякають свою товаришку.

— Я ще ніколи в житті не працювала руками, — сказала одна з них.

— Направду? — запитала нова учениця.

— Не вмiлаб ти помити начиння по їді?

— Авжеж, що ні. Бож і на що?

— А варити також не вмiеш?

— І варити не вмiю.

— А прати, прасувати, шурувати?

— Алез не вмiємо, не вмiємо, — закликали всі хором...

Від того маємо служниці.

— А шити також не вмiєте? — запитала новичка.

— Шити? — повторила одна з товаришок. — Я шила раз і вшила собі фартушок, але так, що мама мусіла все попороти.

— В такім випадку — сказала новичка — мушу вам сказати, що я соромиласяб бути такою безрадною, як ви. Я сама собі здаваласяб малою дитиною, котра все потребує няньки. Може бути, що ви скажете мені, що ваші батьки мають стільки а стільки грошей, але я уважаю, що кождей чоловік лише стільки вартує, яку вартість сам собою представляє. Я вмiю варити, прати, шити, шурувати, пекть і прасувати. Я горда з цього, що вмiю, і мені ніколи не впалоб до голови чванитися тим, чого не вмiю.

Я бажалаб собі, щоб і ти думала так само, як думала ця второпна товаришка в пансіоні. З цілою певністю можна сказати, що високість маєтку не рiшає про вартість людини. Вартість наша лежить у цьому, хто ми самі собою, а не в цьому, скільки ми посiдаємо. Неодин може мати мiльони, а однак може представляти дуже малу вартість. Другий натомість може не мати нічого кромi двох дужих рук та розумної голови, а мимо цього може бути дуже вартісною людиною.

Ти повинна вмiти оцiнювати працю. Христос сказав: „Отець мій робить досi і я роблю”. Отже бачиш, що людина, котра працює, знаходиться в дуже добромu товариствi. Бог знав, що вона вивiнована божеськими прикметами, не моглаб бути щасливою, колиб не працювала. Тому людина, що не працює, поповнює дуже великий блуд,

скоро своєю працею не причинюється до побільшення щастя світу. Руки, що заняті чесною працею, не поповнять так легко річей гідких, як руки лінивого. Так само й руки малої дівчинки можуть виконати дуже багато доброго, а праця охоронить їх від поповнювання блудів, що завдають по невчасі чимало жалю.

Може тобі здається, що така мала дівчинка, як ти, не може ще виконувати ніякої праці, що малаб якунебудь вартість, але це не так. Праця, хочаб вона була й найдрібніша, набирає великої вартости вже через свій добродійний вплив, який має на духа і тіло. При твоїй праці не розходиться передусім про те, щоб ця праця була досконала і щоби приносила як найбільше користи, але про те, щоб ти пізнавала свої здібності і їх поволі розвивала. Наше тіло є знарядом, що ним ми мусимо послуговатися, а кожна нова здібність душі і тіла може розвиватися тільки через працю. Я при звичаю тебе до виконування ріжних домашніх робіт, як замітати, прятати, стелити ліжка, стирати порохи, варити — не тому щоб ти ці роботи виконувала ліпше від кого другого, бо й навпаки спочатку зробиш те або друге далеко гірше, ніж наша служниця, але засвідляю тебе до праці, щоб ти засвоювала собі ці роботи, бо їх мусить уміти кожна добра господиня, а знання їх підносить вартість людини.

Ти скажеш мені може, що волілаб добре орудувати пилкою, молотком, цвяхами. Очевидно, я нічого проти, цього не малаб, щоб ти цього навчилася, бо й це булоб корисне для тебе, але мусиш перш за все навчитися тих річей, що дуже важні для твоєї будучности. А що правдоподібно ти в майбутньому будеш господинею, через те тепер найважнішим твоїм завданням є приготувитися до того звання.

Знаменитий англійський писатель Рескін мав дуже високі думки про призначення жінчини як господині та про її завдання в будові домашнього вогнища. Він каже: „Дім, то місце спокою, пристань для тих, що шукають захисту перед несправедливістю та переслідуваннями, а рівночасно є пристановищем для душ, битих неспокою, тривогою та сумнівами. Денебудь знайдеться шляхотна і права жінка, там завсіди повстає довкруги неї такий затишний дім,

хочби над її головою були тільки зорі, а в її печі одиноким огником був тільки святоіванчик. Довкруги шляхотної жінки твориться такий дім і він міцніший, ніж колиб був побудований з кедрини, а його стіни вистелені були ясним оксамітом. Така хата блищить далеко і широко, наче свічник, що вказує дорогу всім бездомним”.

Чи ж не прекрасний це образ жінчини, творця родинного огнища? Я бажалаб собі, щоби твоя амбіція запалилася до цього образу, щоб і ти забажала стати таким творцем дому, донебудь стане твоя нога. Мусім мати отворені очі на все, чим би ти могла прикрасити своє життя та зробити його лекшим і знеснішим. В якомунебудь отворенні опнишся та якеб не було твоє звання, ти все можеш учинити дуже багато не тільки для своїх найближчих але й для подальших.

Праця, то бальзам на рани і джерело всіх чеснот. Цим словом висказав поет велику правду, бо з праці сливае велике благословенство, при ній забуваємо про всі незгоди життя, нею стаємо дужими та кріпкими, вона відводить нас від усього, що моглоб бути спокусою, що зводить з правої та чесної дороги. Яканебудь чинність побуджує в нас апетит так, що нам смакує найпростіша їжа, дає нам здоровий, спокійний сон, а тим самим забезпечує нас перед хворобами. А що праця дає тілу силу, а рівночасно кріпить духа, тому вона найліпша виховниця, яку собі лишень можна подумати.

Але твоє життя не може бути виповнене тільки працею. Тобі потрібна також розривка. А годяща розривка, так само потрібна, як праця, бо без відпочинку ми не моглиби, як слід, працювати. Природна річ, що всяка розривка заслуговує на таку назву щойно тоді, як є рівночасно відпочинком. Не одну розривку називаємо відпочинком, хоча вона й не дає відпочинку, а навпаки наносить втому та шкоду для здоровля. Доброю розривкою для нас може бути тільки така розривка, що дає тілу відпочинок та скірпляє його.

Я чула раз, як одна панночка говорила, що вона не змоглаб машерувати без перерви цілу годину, але може дуже добре перетанцювати без утоми цілу ніч. Така рідна відпочинку не можна ніяк уважати відпочинком, хоча б

ця дівчина дійсно не чула по перегуляній ночі втоми, то всежтаки нема сумнію, що такими розривками можна собі тільки шкодити. Я знала молодого чоловіка, котрому здавалося, що він провадить дуже веселе життя, бо що вечора до пізньої ночі пересиджував в товаристві п'яниць. Не тривало це довго, а сили його — вичерпалися цілковито і той нещасливий чоловік помер на шийку гарячку. Його розривки не були цілком відпочинком, але навпаки виснаженням тіла.

Розривки — приємність тільки і в тім, коли не вкорочують нуду. Треба тільки стати розривки на свіжому повітрі над розривки в затишному місці, та треба бавитися тільки в дель, нікого не треба, і трої забави та приємної розривки потрібно тільки од убрания, Декотрі дівчата самі повправляють себе, і їм дають спортові вправи та розривання в свіжому повітрі, що через те, що йуть занадто тиснуть їм горсети. Я вже тобі не раз говорила, як не слід, як хто носить тисний одяг. Це погано в тому, що неможливо глибоко віддихати. Як людина не може добре віддихати, то її кров не може добре кружати та не може добре відживлювати тіла. Надівайся, та не піддавайся недорічній модою і не носитимеш тисну горсетів.

В останні часах розривання мраз більше зацікавлення руханковими вправами, що трої радіти. Руханкові вправи причинюються в тім, що в міру до вдержання здоров'я і симетрично розривку у тіла і через те я раділа дуже, коли ти систематично вправляла руханку.

Щодо тих справ, що відносяться до нашої горі, то тобі не слід забувати про те, що сили, котрі ти викладаєш до собі, не виключно нашою власністю, але що ти повинна жити нашим ближнім. Сили душі й тіла ми повинні вважати за ряддя для побільшування щастя цілого світу й усіх людей.

Я бажалаби, щоб ти уважала собі честю, що ти людина корисної праці. Я хотілаб, щоб ти працювала з усією повагою і щоб не тратила тієї поваги навіть у час відпочинку. Розривок тямлячи, що працею заслугуєш на працевідпочинку, а в відпочинку громадиш нові сили до праці, так ти мусиш мати доволі сили волі, щоби вміти перемі-

нити ту працю на розривку, як чуеш потребу відпочинку. Я дуже тішилабися, колиб ти при відпочиванні та розривках не була від нікого зависимою, але щоби ти уміла відпочивати і розвеселюватись сама. У второпному і мудрому думанні ти повинна вишукувати для себе найліпше товариство. Бож люди, що не вміють вистарчити самі собі та конче мусять мати товариство, гідні пожалування.

ЧОТИРНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Я сказала тобі вчора ввечері, що ти повинна привикнути до того, щоби, як треба, сама собі вистарчала. Найкращий на це спосіб, це добра книжка. Найліпші приятелі, яких лишень можемо знайти, це добрі книжки, котрі можна мати на кожний заклик. Чк з добрих книжок нагромадиш собі засіб гарних та глибоких думок, то тобі вже ніколи не забракне теми до роздумування. Як твоє тіло відбудовується тим, що в виді їжі споживаєш, так твій дух живе тим, що ти йому подаєш у формі добрих та гарних думок. Але так само, як до уст не вкладаєш гнилих овочів або попсованого мяса, так також повинна ти уникнути всього, що моглоб затруїти твого духа та нанести тобі шкоду. І тіло й душа потребують здорової та поживної їжі.

По чімже зможеш пізнати, чи якась книжка є доброю, чи лихою? Це дуже легко і ясно. Як яка книжка розбуджує в тобі побажання стати ліпшою і шляхотношою, то вона добра. Такі побажання будять в нас заедно ті книжки, котрі в поважний спосіб розглядають історичні, релігійні або інші питання. Але не потребуєш виключно такі твори читати. Є крім цього чимале творів, в котрих можна вичитати багато цінних думок та вартістних вказівок. Читаючи такі книжки, легко доглянеш, чи вони прямують до добрих та гарних цілей, чи остуджують тебе в твоїх шляхетних стремліннях, а до того ще й побуджують до діл, що їх ти не моглаб сказати своїй мамі. Колиб ти чула щось подібного, колиб книжка розбуджувала в тобі мислі, що з ними треба скриватися, то можеш бути певною, що це лиха книжка і що її читати не годиться. Така книжка буде все лихою, хочаб її другі не знати як захвалювали. Невжеж ти дозволилаби, щоб другі люди вмовляли в тебе, що їжа, яку уважаєш зіпсованою і шкідливою, є добра? Не любиш помідорів, баклажанів правда і певно ти не погодиласяб, щоби другі кормили тебе ними тому, бо вони їх люблять. Навпаки, хочаб тобі їх не знати як при-

хвалювано ти все скажеш своє: „Не люблю баклажанів, помідорів і не буду їх їсти”. Так само повинна ти держати себе щодо духової їжі. Хочаб не знати скільки людей говорило, що дана книжка добра, а ти чуєш, що вона тобі не робить доброї прислуги, то ти не повинна йти за чужою думкою, але держатися виключно власної. Лихої книжки ти не повинна ніколи читати.

Тобі може так притрапитися, що якийсь ровесник або ровесниця принесуть тобі книжку та піchnуть її прихвалювати, але коли ти її зачнеш читати, побачиш, що зміст її викликає в тебе румянець на личку і що такої книжки ти не моглаб мені показати. Тоді не читай ніяк тієї книжки і віддай її негайно. Бож погані образи, що з такої книжки перейдуть до твоєї уяви, остануть там на завжди хочаб ти її не знати що робила, щоб їх позбутися.

Предивна річ ця галерія образів, що її переховуємо в нашій пам'яті. Все, що думаємо, робимо або бачимо, втворює нові образи, а ті образи вивішує наша пам'ять у своїй галерії, щоби ми їм приглядалися. Тому старайся, щоб у тій галерії пам'яті знаходилися тільки цінні і гарні образи, що їх можнаб усім показувати, навіть твоїм дітям. Може бути, що своїм дітям ти не вступиш показати цих самих образів, що заховуються у твоїй пам'яті, але вони перейдуть через тебе до їх характеру. Як розлюбуюєшся в тім, що гарне та величне, то і твої діти будуть мати замишування до річей величних; колиб ти любила річи низькі та бридкі, то перелілаб на свої діти замишування до таких негарних річей. І тут, як бачиш, доля майбутніх поколінь спочиває в руках сьогоднішніх дітей.

Коліб ти мала до вибору розмову з знаменитою людиною або з чоловіком лихим та марним, то не захиталасяб у виборі ці на хвилинку. Таж то честь для нас, коли маємо до діла з визначними людьми, тоді як приставання з людьми низькими є нераз ганьбою. А тепер послухай, що каже той знаменитий Рескін, що про нього я тобі говорила: „Зпоміж книжок можемо собі вибирати найліпших на світі приятелів. Завдяки чудесному випадкові можемо слухати великого поета і захоплюватися його думками, або можемо звернутися з поважним запитом до мужа глибокої гадки та отримати від нього любу відповідь.

Можемо тут стикатися з княгинями й з царицями. Велике товариство найславніших та найшляхетніших людей є все для нас доступне, а ці люди готові з нами завжди говорити, не оглядаючись на наше становище та нашу працю. Ці люди говорять до нас найліпшими словами, на які їх стати, і вони вдячні нам ще, як що ми їх уважно слухаємо. А ціле те велике товариство королів та мужів стану чекає на нас терпеливо через цілу днину не на те, щоби уділювати нам авдієнції, але на те, щоби ми їм авдієнції уділили. І ці люди ждуть на нас в цих тісненьких, маленьких передпокоях, що ними є наші бібліотеки. І ось ми не звертаємо на це товариство майже ніякої уваги і не хочемо слухати того, що ті люди моглиб нам оповісти”.

А тепер подумай собі, що це добірне товариство готове розмазляти навіть із тобою, малою дівчинкою. Найбільші люди світу є на твій заклик. На приятелів та товаришок можеш отже собі вибирати найліпших і наймудріших людей світу, щоб перебувати з ними і сьогодні і завтра, скільки і як довго тобі захочеться. Вони ніколи не знетерпеливляться та ніколи не дадуть тобі відчутти вивищування себе. Вони все готові повторити тобі те, що ти вже від них чула, а хотілаб ще раз почути. Чиж то не винятковий привілей нашого життя, що кожної хвилини можемо стикатися з найбільшими духами, слухати їх слів та учитися від них?

Я знала багато хлопців і дівчаток, котрі багато читали, але були дуже нерозумні у виборі своїх приятелів. Вони любили в часі читання бути в товаристві бандитів і злодіїв та бути свідками їхніх гидких та низьких подвигів. Правда, що це дивує тебе? Такі читачі нагромаджують у своїй пам'яті запас образів, яких взагалі не слід оглядати, а рівночасно шкодять собі, бо набивають собі пам'ять річами, що їх не годиться тямити.

Читай історичні книжки та життєписі великих людей, читай научні твори, зроби винаходів, що їх довершили сміливі подорожники, займайся релігійними та будуючими творами, відкидаючи все, що безвартісне і шкідливе. Є на світі дуже багато добрих книжок, що розказують нам про речі, які годиться пізнати та подивляти, навіщож тратити час на речі лихі та нікчемні, що наносять тільки шкоду?

ПЯТНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Вчора була в тебе твоя мала приятелька зі сусідства, а що тебе не було вдома, я попросила її поготориги зі мною хвилину. Ми розговорювали досить довго про дуже займаву річ, а саме про школу. Вона сказала мені, що не любить арифметики та граматики. Сказала також, що вона ніяк не розуміє, навіщо кажуть учитися цього, бо як вийде зі шкіл, не матиме з цього ніякої користі. Я запитала її, що думає почати з собою скінчивши школу? „Хочу нічого не робити” — відповіла мені. „Хочу бути дамою, як усі другі, хочу мати дім і дитину, котроуб я бавилася”.

— Певно, що це гарні пляни — сказала я до неї — але, як хочеш мати власний дім і мати дитинку, то треба вміти добре рахувати.

Цього вона не розуміла і тому я говорила до неї далше:

— Ану, бавмося в купця. Я принесла ті гроші, що я їх для тебе з паперу поробила, й отворила у кутику кімнать крамничку, а вона була дуже пишною дамою та мешкала напроти у другому куті комнать. Вона приходила до мене кунувати, чого їй було треба для її дому і дитини. Все йшло досить гладко, поки я їй говорила, скільки яка річ, що вона їй кунувала, коштує, а вона могла мені заплатити кожду поставлену мною ціну. Але, як я їй поснитала, скільки вона мені винна заплатити за шість літрів молока по вісімнадцять шагів за літру та попросила її, щоби переконатася, чи я добре видала їй решту, вона зажурилася та не знала, що має сказати.

— Я думала, — видусила врешті з себе, — що про те говорить завжди власник крамниці.

— Певно, що купець завсідь говорить, скільки покупець має платити, — відповіла я, — та всежтаки покупець мусить знати, чи купець не зажадав за багато та чи видав решту, як належиться.

Тоді вона погодилася зі мною, що всетаки арифметика може до чогось придатись, і що хочаби мати дім і дитинку, треба конче вміти ще й добре рахувати. Але граматику таки дальше уважала непотрібною, таж вона вміє і без неї добре говорити.

— Чи ти все правильно говориш? — запитала я.

— Цілком певно, — відповіла з великою певністю себе. — Ніколи не роблю ніяку помилку у мові.

— Ніколи? Ось бач, у тій відповіді ти вже зробила помилку, ще й яку.

— Якаж це помилка? — спитала зацікавлена.

— Бач, ти повинна хиба знати, що не говоримо „не роблю ніяку помилку в мові“, але кажемо: „не роблю ніяких помилок у мові“. І не досить знати про те, в чому помилка, але треба ще знати, чому воно помилка. Дівчинку, що висловлюється неправильно, вважаємо необразованою. Припускаю, що ти будеш старатися, щоби твої діти навчилися правильно говорити, щоби із них не сміялися люди. Але, якже ти навчиш їх правильно висловлюватися, як сама не вмітимеш їм сказати, чому треба казати так, а не інакше. А є ще одна причина, ізза котрої ти повинна навчитися як слід матірньої мови. Мусиш сама добре її уміти, щоби твої діти не потребували соромитися колись за тебе, колиб ти в товаристві других людей робила помилки в мові.

Вона слухала мене з увагою і в скупченні і здається, що нарешті зрозуміла, що шкільна наука має величезне значіння для батьків та матерей, а не тільки для дітей, що ходять до школи. Таж воно дуже прикро для мами, коли вона не може поговорити зі своїми дітьми про їхні шкільні вправи, щоби їм допомогти, коли треба, при вироблюванні завдань. Ти знаєш, як воно тобі приємно, коли я можу пояснити, при випрацьовуванні завданого тобі, як ти чого не розумієш. Тиж мені не раз говорила, як то мама до одної із твоїх товаришок каже: „Дай мені спокій з твоїми вченими книжками. Я цілком не визнаюся на тих учностях“.

Не можна брати цій жінці цього за зле, бо вона в свому дитинстві була така хорова, що не могла ходити до школи. Але колиб я не могла займатися враз з тобою

твоїми шкільними завданнями, то ти мусілаб соромитися, що маєш непросвічену маму, а я сама стидаласяб та! ж.

Крутиш головою і хочеш тим певно показати, що ти не соромиласяб за мене ніколи. Я вірю, моя дитинко, що ти про мене добре думаєш, а я булаб дуже в клопоті, колиб я в товаристві висловилася неправильно, або взагалі колиб я показала недостачі в образуванні.

Недавно я була у багатому домі. Пані дому була дуже багато убрана, але не вміла поправно говорити.

Доньки її та сини покінчили добрі школи і добре бачили помилки своєї мами. Я бачила тоді, як діти паленіли завсіди, скільки разів мама виявила брак образования. Мені дуже жалко було тих дітей, бо я знала, що та пані могла була навчитися багато річей, колиб була хотіла, але вона не любила школи і не хотіла учитися. Вона мала одну журу: гарно вбратися, забавитися, любила розривку й товариство. Мучила так довго своїх батьків, аж відібрали її зі школи. Вона тоді думала собі, що осягнула незнати яке щастя, що не потребувала ходити до школи, стала молодую дамою, що оберталася в найліпших товариствах тоді, як ми, її товаришки, мусіли дальше висиджувати в шкільній лавці. Але ось наспів час, коли вона мусіла собі зі сльозами в очах сказати: „Мої діти соромляться мене і так мені треба. Я могла добути далеко більше образования, колиб я замолоду не була такою глупою”.

Дітям здається часом, що вони ходять до школи тільки тому, щоби зробити своїм батькам приємність та що булоби куди краще, колиб замість до школи можна було ходити по левадах, лісах, а хочби й по вулицях. Я не бажалаб собі, щоби ти так хибно думала в цій справі. Для мого образования воно цілковито байдужна річ, чи ти навчишся більше, чи менше, але твої діти будуть стидатися за тебе, коли ти умітимеш менше, ніж вони. Отже замість уявляти собі, що до школи ходиш тому, що це мені до вподоби, ти повинна думати радше про те, що ходиш до школи для своїх майбутніх дітей. Те, чого ти навчишся, pomoже тобі не лише заповнити собі пошану в очах твоїх і наблизить до тебе їхні серця тим більше, чим менше різниць буде між ними і тобою, але також допоможе і їм тим лекше і видатніше вчитися, скоро будеш у силі їм помогти

в шкільних працях. Ти сама знаєш, якою цінною буває така поміч.

Щоби ти все, як слід, поняла, пригадай собі, що я тобі розказувала про дідичення. Я розказувала тобі, що твоя боротьба з лихими привичками та блудами влекшить таку саму боротьбу твоїм дітям, котрі через те зможуть стати добрими та шляхотними людьми. Таким самим робом плекання власного духа буде дуже корисним для твоїх дітей, бо вони легше та більше будуть учитися.

Що умові прикмети переходять з покоління на покоління, на це докази знаходимо навіть у звіринному світі. Мені раз розказували про кітку, що її навчено натискати клямку, щоби відчинити двері. Ця кітка мала кілька раз котятта, а між ними були завжди такі, що дуже скоро училися відчиняти двері. Котятта другої кітки, що не вмiла відмикати дверей, тресовано разом з котяттами тої мудрої кітки, але вони не навчилися отвірати дверей. Коли хотіли виходити, то зверталися з м'явкотом до своїх котячих ровесників, щоб їм послужили.

В Америці в Санта-фе є одна порода псів, що їх вивчено в оригінальний спосіб наганяти під стріл звірину. Саме, як олень підносить передні ноги до скоку, пси впадають йому під черево та перевертають його, не наражуючи себе цілковито на удари рогами. Коли опісля молоді пси тої самої породи ідуть на полювання, то при нагінші поступають так само, хоча їх цього не вчено і хоча цього не бачили у других псів. Тимчасом пси других пород, хоча й дуже мудрі, не навчилися цих штучок, біжать перед саме звіря і тралляється їм нераз, що при тій нагоді перевертаються й одержують рани.

Учителі, що звертають увагу на дідичні прикмети, розказують, що діти батьків, котрі уміють чужі мови, легше вчаться чужих мов, ніж діти других батьків. Такі самі досвіди пороблено з математикою і другими ділянками людського знання. З цього бачиш, що ходячи до школи й учачись, ти вчишся не лише для себе самої, але й для своїх дітей, котрим наука піде тим легше, чим більше ти сама научишся.

Як хочеш мати працюючі, дбайливі діти, чемні для тебе й для других, то нічого ліпшого не зможеш зробити понад це, як старатися, щоби ти сама мала добрі прикмети, котрі могаб на них перелити.

ШІСНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Я вже не тямлю, коли я тобі сказала, що не терплю, як малі дівчата або хлопці говорять про закохання. Нині поговоримо собі про те, яке повинно бути відношення між хлопцями і дівчатами. Ти питала мене, чи я вважаю це вмістним, щоби дівчатка заприятнювалися з хлопчиками. Я вважаю, що це дуже добре і я бажалаби собі, щоби ти мала не лише приятельок але й приятелів. Однак при виборі приятелів мусиш бути так само обережна, як і при виборі приятельок, а завсіди мусиш руководитись пошаною для своєї власної особи. Не люблю коли дівчата братаються між собою надміру. Кожна дівчинка повинна мати стільки самопошани, щоби свої тайни уміла заховати собі, або ділитися ними тільки з мамою.

Я знала такі дівчатка, що, як здавалося, не розуміли, що родинні справи не надаються до того, щоб їх собі одна одній оповідали. Такі дівчатка розказували про все, що в них вдома сталося і говорили до кожного, хто їх хотів слухати, хоча йшло про справи, котрі можуть обходити тільки дану родину. Одна мала дівчинка оповідала: „У нас вдома є тільки шість ложок. Але часом сідає їсти восьмеро. Тоді мамочка виходить на якийсь час до кухні, або я мушу чекати“. Це, річ ясна, ніяка ганьба, коли бідні люди мають вдома мало ложок, але воно зовсім непотрібне, щоби усі сусіди знали про це, бо це батькам прикро. Знову друга дівчинка оповідала, що батько її продає одному панові кусень ґрунту, за дванадцять тисяч, але як не вдасться, то продасть за десять. Така дівчинка, вибалакуючи непотрібно те, про що дома говориться, може батькам своїм нанести великі грошеві втрати.

Заприятнені дівчатка повинні заховати для себе пошану та не наближуватися до себе надто ані тілесно, ані якнебудь інакше. Це не дуже гарно виглядає, коли дівчата або дорослі жінки публично цілуються і вони краще зробилиб, колиб зовсім не цілувалися. Але вже цілком не відповідно, коли хлопці й дівчата цілуються між собою;

не годиться цього робити ані публично, ані тайком. Поцілунки або пестощі, що про них дівчинка не хотілаб сказати своїй мамі, належать завжди до таких річей, що їх не годиться робити. Від наймолодших літ повинні дівчата дбати про свою честь і не допускати до цього, щоби хто-небудь дозволив собі на близьку довірливість супроти них. Завсіди мене немило вражає, коли мужчини пестять або цілують дівчаток. Такі дівчатка засвоюють собі по найбільшій часті дуже сміливі маніри. Дівоча честь, це наче шліфована сталь, коли хухнути на неї, то вона покривається імлюю. А саме всяка заблизька довірливість це є й оте хухнення, що покриває імлюю дівочу честь.

Я хотілаб тобі звернути увагу ще на одну дуже важну річ. Вона важна не тільки для одиниць, але й для цілих людських суспільностей. Я припускаю, що ти зрозумієш мене, коли тобі скажу, що думаю, що й хлопці повинні так само дбати про свою честь, як і дівчата. Дуже часто можна почути, що хлопцям або юнакам можна це або друге, чого не вільно дівчатам. Говориться тоді, що молодий мужчина мусить вишуміти і що на це нема ради.

Ти не чула ніколи, щоби хто сказав, що молода дівчинка мусить вишуміти, або що їй вільно попустити собі поводи. Навпаки кожний добре чує, що пляма на її дівочій честі не може бути ніколи змазана. Дівчат наминають із вчасного ранку, щоби берегли своєї чести, щоби заховувались повздержливо, та не давали нікому причини висказуватися про них з легковаженням. Дівчина мусить не тільки в чинах але й у словах заховати міру і память про самопошану на кожному кроці. На жаль не чуємо, щоб і від молодих мужчин жадали такого пристойного поведіння, якого вимагається від дівчат. Через це молоді хлопці позваляють собі неодно, що їм дуже не лицює. Таких хлопців треба дуже вистерігатися та не накладати собі з ними.

Молода дівчина, що не заховується достойно, стає неможливою в товаристві, але молодому мужчині таке невідповідне поступовання не то що не шкодить, але буває робить його навіть бажаним гостем у найліпшому товаристві. Очевидно, що це зовсім невідповідна оцінка поведіння молодих хлопців. Колиб усі молоді дівчата наших

часів своїм поведінням і словом дали пізнати, що їм за свобідна поведінка молодих хлопців не подобається, то погляди хлопців на цю справу мусілиб небарем змінитися. Треба домагатися, щоби молоді хлопці мали такі самі обовязки, як і молоді дівчата. Молодий чоловік є пині переконаний, що колиб він собі не знати що позваляв, то молода панночка не стратить пошани до нього, бо вже так на світі уладжено, що юнакові все вільно. Навпаків він буде чванитися, що зволів на неї звернути увагу і приставати з нею. Також не вагається молода дівчинна вейти заміж за такого молодика, що жив, як йому було до вподоби, хоча з другої сторони нікомуб і на думку не прийшло женитися з дівчиною, котрої поведінка моглаб кинути на неї хочаб найменшу тіль.

Бачиши отже, що при виборі своїх приятелів і приятельок ніколи не можна бути надто обережною. Тим, що хотять бути твоїми приятелями, мусиш дати зрозуміти, що ти можеш приятелювати тільки з такими, котрі ведуть себе бездоганно, чисто та шляхетно, себто так, як цього надіються по тобі.

Що маємо право від молодих мужчини вимагати такого самого гарного і чистого життя, якого жадаємо від дівчат, то видно хочаб із цього, що я вже тобі сказала про тіло, як мешкання душі, котра є образом Бога. Чомуж то душа, що мешкає в тілі хлопця, малаб мати інші права, ніж душа, що мешкає в тілі відчинки? Про нашу вартість ринає те, як є у нашому серці, і тому тяжко булоб зрозуміти, чому одна душа малаб мати інші права віж друга. В очах Бога нечистота, нещирість або взагалі кожна нікчемність хлопця є так само чимсь гідним осуду, як подібні поступки у дівчинки. Бог дивиться на наші серця. Він знає, що тіло робить тільки це, на що призволяє душа. Не тіло відповідає за негарні поступки, бо вони є тільки виконавцем розказів душі. Як брешуть уста, то тільки тому, що душа їм велить брехати. Не тіло буває нечисте, але душа, що ростить у собі нечисті мислі, почування її побажання. Тіло є тільки домом душі. А чиж можемо сказати, що мешканець якогось дому має такі або другі права та обовязки, тільки тому, що той дім є поставлений так або інакше? Чи крадіж, що її поповнить людина, що

мешкає у сірій хаті, є менше грішна, як крадіж мешканця із зеленої хати? Булоб дуже дивно, колиб хто висказував про характер людини таке речення: „Пан такий то а такий то може собі красти, скільки йому захочеться, бо він мешкає у сірій хаті, а вже так воно на світі буває, що всі мешканці сірих домів можуть красти та брехати, скільки хочуть. Але пан такий то та такий то не повинен красти та брехати, бо він сидить у білій хаті, а всі мешканці білих хат обов'язані бути чесними на словах і на ділах”. Кожний скаже тут негайно, що ані краска, ані яканебудь прикмета хати не може відповідати за поступки людини, бо людина відповідає за свої діла.

Те саме можемо сказати про наші тіла, як про мешкання наших душ. Одна душа мешкає в тілі жіночому, а друга в чоловічому, але душа є душею і відповідає однаково за свої діла, без огляду на пол тіла. Тому поступовання мужчини належить оцінювати так само, як оцінюємо поступок жінки. Божі заповіді дано не тільки жінкам але і чоловікам. Чогоб ти не могла простити своїй приятельці, того не ялося тобі прощати своїму приятелеві. Що добре для тебе, то буде добре також для твого брата, а що недобре для тебе, те саме мусить бути не добре й для нього. Мене болілоби так само, колиб він допустився таких річей, котрі я малаб у тебе осудити. Що моглоб поваляти твій характер, то мусілоб поваляти також і його характер. Не може бути двох мір.

Другою дуже важною причиною, через що хлопці повинні бути так само чистими, як дівчата, це те, що діти в рівній мірі в свому характері зависні від батька і від матері. Діти не одідичують прикмет та хиб тільки по матері, але також і по батьках. Якщо отже батько через свої поступки стане лихою людиною, то річ проста, що і його дітв не будуть ліпші від нього. Належить пам'ятати про це.

Вже тепер як молода дівчинка, можеш причинитися до того, щоби між людьми поширювався властивий погляд на обов'язки хлопців. У своїому малому кружку приятельок та приятелів ти займаєш якесь місце, що дає тобі такі самі права, як і другим висказувати свій погляд на речі. Хайже в цьому кружку пізнають твої погляди, а як можеш, то старайся зеднати для своїх поглядів своїх

приятельок та приятелів. В той спосіб прислужишся не тільки їм самим, але цілому людству.

Молодою панночкою я знала товаришку, що до всіх справ ставилася дуже поважно і безпастанно працювала над виробленням свого характеру. Було для нас дуже дивним, що стільки разів лише вона знайшлася в нашому колі, то хоча нічого не говорила, мала на нас ушляхотнюючий вплив. Сама її присутність вистарчала до цього. Я чула раз, як два хлопці говорили про неї. Один сказав: „Не знаю, відки воно, що як вона є між нами, то не можу думати нічого гидкого, або нисказати непристойне слово. В її присутності відчуваю побажання показатися в найліпшому світлі, хоча вона ніколи про нічого такого не говорить“. Другий хлопець відказав: „Так, вона не говорить про гарні речі, але живе гарно і це наповнює повітря довкруги неї красою та добром“.

Я вже тобі раз казала, що наші думки є в дійсності наче наглядними та вловимими річима. Недавно читала я в одній книжці, що наші думки є на ділі чимсь більше дійсним, ніж нам видається, що вони витворюють якусь речовину в нашій крові і що та речовина промінює з нас і окутує нас наче колесом, що його можуть винути други. Можливо сказати що ми одягаємось у нашу витжану з наших думок. Люди добачують ту шату і знають, хто ми такі.

Знаєш добре, яка несимпатична для тебе ця пані, котра перед хвилиєю відійшла від нас, а котра до тебе все така любязна. Маєш таке вражіння, начеб з неї виходило щось таке, що відштовхує тебе від неї та будить у тобі невдоліввля. Як ти була хора, а ця пані приходила тебе відвідати, ти по кожних відвідинах почувала себе гірше, хоч вона намагалася всіма силами тобі зробити приємність. Колиж натомість до тебе приходила ця струнка, висока пані, котру ти так любила, то ти говорила за кожним разом, що ти почувала себе краще, як тільки вона показувалася в кімнаті. Вона не говорила багато, але ти відчувала очевидно діяння її думок на тебе, а ці думки настрйоували тебе так добре.

Ту одежу, котру вкладаємо на себе і здіймаємо з себе, може для нас хтонебудь набувати і тому по ній не мо-

жна заключати про наш смак і характер. Але це одіння, що його самі собі тчемо зі своїх думок, відчуває кожний, хто з нами стрічається і знає миттю, з ким має до діла. Дівчинка одягнена в оксамит та шовк, може мати дуже грубе та шорстке одіння думок, тоді як дівчинка бідна, убого вдягнена, може мати на собі найцінніший серпанок думок, так що всі люди відчують у мить красу її душі.

СІМНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Ти вже тепер тішишся, нераз, як воно буде, коли з дівчинки станеш дорослою. Тобі здається, що ця переміна прийде через те, що ти дістанеш довгу суконку, зачешешся, як чешуться особи старші, перестанеш ходити до школи, пічнеш бувати в товаристві та взагалі можтимеш робити, що захочеш.

Однак я мушу тобі сказати, що ті зміни не будуть самотніми, а в кожному разі не будуть найважливішими, і що не від них буде зависіти, що перестанеш бути дівчинкою-смотрячою, а станеш дорослою панночкою. В тобі самій знайдуть тоді інші, куди поважніші зміни. Твоя стать виповниться, а голос твій буде м'якшим і дзвінкішим. Стратиш охоту до діточих забавок та ігор; станеш спокійнішою та розважнішою. З цими зовнішніми змінами наступлять у тобі різні внутрішні зміни. До того часу твої полові члени будуть знаходитися наче в стані сну. Як вже матимеш коло чотирнадцять літ, збудяться вони і почнуть свою діяльність. Аж тоді з'являться ті зовнішні ознаки, що про них я тобі говорила, бо вони щойно є наслідком чогось, що збувається всередині тіла.

Полові члени жінки, це місце, в котрім перебуває і розвивається дитинка, поки ще прийде на світ; до них належать ще деякі м'язи, котрі піддержують це місце, та канал, котрий провадить до них. Всі ці частини знаходяться біля себе та поміщені в нижній частині черева, де вони цілком забезпечені. Менш-більш на чотирнадцятому році приходить дівчинка до стану, що його зовемо дозріванням. Під пахами і в сусідстві полових органів виростає тоді волосся. В цьому часі дівчинка починає дозрівати, себто наближується до того часу в житті, в котрім вона може бути мамою. Але розвиток полових членів ще в тім часі не скінчений, бо щоб вони цілком розвинулися, треба ще кілька років, і щойно за той час вони скріпляться настільки, як воно потрібно до материнства. Однак трапляється, що дівчата нераз після цього переходового часу

віддаються і стають матерями, але то велика помилка, бо передчасне материнство руйнує здоровля а діти такої молодой матері, що сама ще не розвинена як слід, не можуть бути такі дужі та здорові, як діти старших мамів. Річ мається тут сак само, як при пучках цвіту. Пучок цвіту можна отворити пальцями так, що він виглядає мов розвинений, але такий цвіт вяне дуже швидко і тратить свою красу.

Пучок цвіту потребує означеного часу, щоби міг розцвісти в цілій своїй красі і щойно тоді стає повним та гарним, коли йому в тім піцо не перешкоджує і коли ніщо не прискіпує хвилі розцвітання, яку призначила сама природа. Дівчина є цвітом жінки і так само, як квітка, потребує часу, щоби могла в цілій повні розвинути ся. Тому то тут не вільно перешкаджати природі. Дівчина повинна тішити ся, коли може бути як найдовше милим пучком людського цвіту, бо коли раз зацвіте, то вже ніяка сила не може її переробити в пучок, а чим скорше зацвіте, тим скорше зівяне та онаде. На жаль, дівчатка не поучені як слід в цих справах і тому не можуть дочекатися часу розцвіту та переходу через нього в дівоцтво.

Одночасно з цимь тілесними переминами являються нові вражіння та почування, ще турбують так молодих дівчаток. Така дівчина відчуває якесь дивне ослаблення, часом болі в крижах, в плечах, в голові, стає нервовою та подразненою, чогонебудь плаче, навіть і без причини. Однак усе те не повинно ненюкоїти її занадто; вона буде терпеливо очікувати поліпшення цього стану, розуміючи, що той стан мусів прийти з переминами, що в ній збуваються.

В тім часі мусить дівчина звертати пильнішу увагу на своє здоровля, віж досі. Річ природна, що не повинна уважати себе се збою хорою але, мимо цього мусить дбати про те, щоб не перетомлювати себе та щоб мати достаточний відпочинок. Їй треба перебувати багато на свіжому повітрі і вона мусить мати на це багато свобідного часу, а рівночасно повинна встерігатися всякої перевтоми та пильно звертати увагу на те, щоб мати спокійний та глибокий сон. Тепер саме час вкористати ці засади гігієни, що давініше з ними занізналася. Домашня праця, котра не повинна бути надто тяжкою, є для неї дуже відно-

відним заняттям. Назагал дівчата працюють охотно, мимо втоми, яка тоді навідує їх, памятаючи про це, що така праця, то найліпше приспособлення до майбутнього звання. Добре тоді мити начиння, бо гаряча вода притягає кров до рук і приносить полекшу при болях крижів та голови. Я запізналася недавно з одною дамою, яка оповідала, що з миття зробила собі правдиву приємність. Вона казала: „Я уявляю собі, що гаряча вода є правдою, огрітою жаром любови. Забрукане начиння, це я з моїми думками та побажаннями. Занурюю їх у гарячу і любячу правду й очищую основно. Відтак осушую їх рушником тепеливості та уставляю їх порядно у полиці ніби у власному серці, щоби їх у потребі виняти знову. Таким чином я душею і тілом при своїй праці та виконую її як слід. Стара приповідка каже:

Хто повинність свою любить,
Того праця не погубить.

Для дівчинки в часі дозрівання далеко краще займатися домашньою працею, ніж вилежуватися і читати романи. Така лектура шкідить їй тільки, шкідить на тілі і на душі. Вплив такої лектури можна порівняти до теплярної атмосфери, котра примушує цуцляшок до скоршого розцвіту. Багато дівчат через читання романів передчасно дозріває. А що я бажалаби, щоби ти, моя любя, була як найдовше малою любою дівчиною, тому прошу тебе, щоб ти вистерігалася такої лектури, котра в суті є глуненькою та шкідливою забавкою. Позволь мені, щоби я через якісь роки вишукувала для тебе відповідні книжки. Є сьогодні так багато гарних і добрих книжок, що вибір цілком не трудний. А найкращою книжкою то природа. Через те я заохочую тебе, щоб ти читала — розглядала життя рослин і цвітів нашого садку і життя птиць, що вють на деревах цього нашого садку свої гніздечка. Вчи-ся пізнавати пташок по їхньому голосі, щоби ти могла розпізнати кожну птицю, скоро тільки відізветься. Я знала одну дівчину, котра не робила з таким замилюванням, що заєдно носила з собою льорнетку, щоб при нагоді придивитися птиці, котрої голосу не знала ще.

Приємність, що дає виконана домашня праця та студювання природи, є для дівчинки в переходовому часі най-

ліпшою охороною. Її думка в той спосіб відвертається від себе самої і забуває про всі ці чудні почування і враження, що навідують та ненюкоять її в тому часі.

Нераз у тім часі бажають дівчата пробувати як найбільше в товаристві і радіють, маючи коло себе поклонників. Часом піддаються навіть сильній спокусі заключувати близьку прязнь з молодими мужчинами. Але в такому разі мусить собі молода дівчина сказати, що всі ті побажання і почування родяться в ній через перемини, які відбуваються у її організмі, і що саме тепер більше ніж колинебудь треба бути обережною у виборі приятелів. В тім часі дівчина мусить як найстаранніше уникати всякої інтимности, бо може трапитися те, що трапляється квіткам, що з них гверда і шоретка долоня стирає квітковий пилок, котрого вже опісля це можна квітці повернути.

Нідчас періоду дозрівання відбуваються в організмі молодої дівчини ще інші перемини, але я скажу тобі про них шойно тоді, коли той час буде для тебе близько. Тимчасом оставай собі моею любою, малою дівчинкою та продовжуй цілим серцем свої невинні забави та утіхи, котрі через ціле життя згадуватимеш з почуванням радости та зворушення. Ті спомини будуть для тебе дорогі, гарні і такі милі, що цілим серцем бажатимеш, щоб і твої діти мали колись такі спомини.

ВІСІМНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Недавно чула я, як ти, розговорюючи з приятелькою, висказала побажання, що ти воліла б бути хлопцем ніж дівчинкою, а то тому, що хлопці далеко свобідніші та що з них виростають мужчини, котрі так багато великого доконали в світі.

Дійсно, діла мужчин здаються нам дуже великими, хоча в суті вони зовсім не більші від чинів жінок. Дивимось на велику могутню будівлю, а ти питаєш: „Що може бути більшою від тієї будови?” А я тобі відповідаю: „Чоловік, що створив пляни тієї будівлі та виконав їх, бо всеж таки творець є завсіди більший від виконавця”. А тепер певно запитаєш: „Хто зробив цього чоловіка таким великим?” І щось тут мушу тобі сказати, що найчастіше люди є такими, якими виховала їх мати.

Авраам Лінкольн, що його вважаємо одним з найбільших людей світа, сказав раз: „Усе, чим я є, завдячую своїй мамі”. А могло б видаватися, що не сталося нічого особливого, коли убога матір виховувала свого великого сина в убогій хатині. Тимчасом початок виховання, яке він одержав, став підставою для цілого життя цього знаменитого мужа і для того всього, чого він доконав.

Ніколи не можемо сказати, що може бути з даного хлопця. Але навіть тоді, коли б такий хлопець не став славним і коли б не заважив на долі світа, але став тільки доброю, чесною та працювитою людиною, то і так саме його існування причинилося б до помноження щастя цілого світу.

В кожній державі і в кожному краю жінки заняті тим, щоби своїх дітей, хлопців та дівчат зробити добрими людьми, та виховати їх на пожиточних членів громадянства. Чи можеш уявити собі щось кращого та вищого від цього завдання? Неодна мама не думає може цілком про велику відповідальність свого завдання, тому, що це завдання її цілу захоплює. Друга патомість не має охоти

піддатися таким тяжким обов'язкам і низько їх цінить. Така жінка думає собі може, що праця її чоловіка є куда більше варта ніж її власна праця, а то через те, що чоловік перебуває разураз між людьми, їздить по світі та приносить домів чимраз більше досвіду, тоді як вона перебуває постійно вдома, застелює щодень ті самі ліжка, мие щодень ту саму посудину, замітає ту саму долівку, щодень бачить довкруги себе ті самі личка своїх дітей, котрі треба мити, щоби були чистонькі, деньудень мусить направляти вбрання своїх дітей, щодень стояти при кухні та варити страву для домашніх, словом, день по дневі, тиждень за тижнем проходить їй на монотонній, однаковійській праці. Колиб так жінка покинула дім і пішла у світ, то скоро переконаласяб, що там треба мати багато сили і бути дуже оборонною, щоби подужати всі завдання. Вона дуже скоро знемоглаби та вернулаб знеохочена домів. Побачилаби, що у великому світі ніколиб не вспіла зробити стільки добра, скільки може виконати в чотирьох стінах своєї домівки.

Я не бажалаб собі, щоби ти уявляла собі, що праця жінки не варта стільки, скільки праця мужчини, та що вартість мужчини є більша від вартости жінки. Ані мужчина не може бути без жіночої помочи, ані жінка не може дати собі раду в світі без мужчини. Рескін говорить: „Женщина це ткаля. Мусите тямити, що можете бути тільки панями дому, або хатними молями. Жінка тче долю свого мужа, або нівечить її як молі нівечуть тканину”.

Бачиш отже, що Рескін узалежнює поведження мужчини в світі від помочи жінки, а я уважаю що він має рацію. Успіх мужчини зависить у значній мірі від його здоровля, а здоровля його зависить знову від того, як жінка дбає про свого мужа. Бо коли жінка не вміє приладжувати поживної та здорової страви для чоловіка, коли тої страви не вміє зробити смачною та стравною, то річ ясна, що його здоровля не може бути добре. Він пічне тратити сили, не зможе виконувати свої тяжкі завдання а його праця перестане бути видатною тому, що жінка не розуміє своєї праці.

Це зрозуміє вже й мала дівчинка навіть і легко пійме, що до найважливіших завдань жінки належить те, щоби була

доброю панею дому і доброю господинею, що уміє провадити дім.

Важним завданням кожної господині є, щоби вона вмiла зробити життя своїх домашніх радісним та щасливим. Колиб жінки виходили зранка до заняття поза хатою, так, як це роблять чоловіки, і колиб одні й другі вертали вечером змучені, то ми мало зналиб про щастя родинного життя. Натомість жінка, що перебуває дома, хочаб мала не знати скільки праці знаходить завсiднi досить часу на те, щоби думати про прикрашення життя своїх домашніх. Вона може наприклад запропонувати: завтра запросимо собі на обід кілька милих приятелів. Або скаже так: сьогодні по вечері влаштуємо собі маленький равт. Тоді запрошує мале кільце знайомих та приятелів, серед яких йде мила гутірка та уряджується такі гарні товариські забави, що розвеселяють усіх та по годинах тяжкої, денної праці дають кілька годин милого віддиху в кружку люблених людей.

В таких годинах відпочивають усі, не виключаючи батька родини, що забуває про свою журбу та клопоти. Але сам він не вмiвби приспособити всього на прийняття гостей та не мавби часу розіслати запросин. Тими справами мусить зайнятися пані дому та все так улаштувати, щоб не витрутити при всьому дому з рівноваги.

Однак ми понеслиб страту також і під богатьома іншими оглядами, якщоб жінки та мами мусіли денні години переводити поза домом. На цьому потерпілоб і чаше морально-релігійне життя. Мужчини, заняті своїми інтересами, мають голови такі набиті різними справами, що їм не лишається багато часу роздумувати над тим, що добре, а що лихе у світі. Але жінка читає про те і роздумує, а вечером каже до свого чоловіка: "Чи ти вже читав, що уряд дозволив на працю дітей у млинах? То не справедливе і керовники уряду повинні довідатися про це, що нарід не знесе такого нелюдського поступовання". Такі слова спонукають і чоловіка роздумати про таку справу. Так побуджує жінка до роздумувань свого чоловіка, кидаючи йому ваче знехочу це або друге питання. Може бути, що чоловік не здає собі навіть справи з цього, але фактом є, що справи, котрі з ним розговорює жінка, стають предме-

том його роздумувань та що у відповідний мент він старатиметься вплинути на публичну опінію, щоб це чи друге виконано як добре, або занехано як лихе.

Найвищим призначенням жінки є виховання дітей. Побиваючись про їхні тілесні потреби не занедбує вона також їх духових потреб та має добродійний вплив на їхнє поступовання і на спосіб їхнього думання. Вона уроблює їхній характер та засвоює їм цінні привички.

Данило Вебстер був визначною людиною. Я читала раз в його життєписі, що він у дитинстві не дістав старанного виховання. Девятилітком віддано його на науку. Там, сідаючи до стола мав звичку держати ніж та вилка прямию до гори, стискаючи їх у жмені, що не дуже гарно виглядало. Учителі та виховники не хотіли робити йому прикраси через наліпшення при других. Один учитель намовив проте одного ученика, що сидів біля Вебстера, щоб орудував ножом і вилками так само, як Вебстер — а відтак осудив його голосно за таке непристойне поступовання так, щоби Вебстер це чув. Той зрозумів відразу, що нагани уділено йому і від того часу вже ніколи не заховувався невідповідно при столі. Але оскільки приємніше булоб йому, колиб він був вдома навчився, як належить при столі поводитися.

Моглоб видаватись, що річ байдужна в якій спосіб дитина орудує ножом та вилками при столі, але в суті то річ важна, щоб кожний знав, як треба поводитися, бо не звісно ніколи, в якому товаристві може знайтися людина, а воно хіба не приємно, як люди дивляться на когось з призирством та беруть його за простака.

Рескін каже, що жінка повинна прикрашувати життя чоловіки. Що це може значити? Розважмо. Можна наприклад подати їжу на стіл в бляшаних начиннях та не накривати стола. Їжа, скоро вона приладжена добре, буде тоді мати таку саму вартість, як їжа, подана в порцелянових посудинах. Але для нас не рівнодушне, як страву нам подають. Мусимо старатися всіма способами, щоби життя було гарне, очевидно, роблячи це все так, щоб не тратити надто багато часу на цю прикрасу життя. В першу чергу мусимо старатися про найважливіші справи, а перш за все про здоровля, і цих найголовніших справ не можна

посвячувати справам підрядним, хочаб вони були не зна-ти які гарні.

Найціннішою окрасою життя, це охайність, чистота. Навіть найбідніша хата є мила та приємна, коли її прибрано чисто. Опісля до хатніх прикрас-цінностей належить добрий настрій та погідна вдача пані дому.

Як мама родини має сердите та лихе обличчя, не вміє усміхатись ані приязно говорити, то така хата тратить свою найбільшу прикрасу. Зате як дуже може прикрашувати свою хату жінка ласкава, мила, добра, що має для кожного прихильне слово, милий погляд і своїм поступованням стає творцем щастя для всіх домашніх!

Найбільші поети світа виспівували похвалу жінкам, що вміли вносити промінь радості — сонця в темряву всіляких буденних журб. Вони мали рацію: без погідних, веселих та милих жінок хата булаб радше холодною тюрмою, ніж приютом радості й щастя.

Великою прикрасою життя кожної хати є музика. Ти знаєш сама, як то гарно буває у бабуні, як вона сідає до фортепяну. Тоді дідो бере свій флет, вуйко Степан бере скрипку, тета Марійка мандоліну і можна цілими годинами слухати їх концерту та навіть не спостерегти, як швидко проходить час. Цього навіть не можна оцінити, скільки гарних годин дає нам бабуся при фортепяні.

Дехто каже, що воно властиво смішно, що стара добродійка, як наша бабуся, все ще любить грати на фортепяні і не може без музики бути. Але я не можу собі просто уявити, щоб колинебудь могло бути інакше, бо бабуня була завжди осередком нашого родинного життя. Ще як я була малою, вона грала нам діточі пісеньки, а ми співали їх, або грала нам веселі танки, а ми крутилися в кільце. Вона зложила з нас цілий хор та навчила гарних хоральних пісень. Я сьогодні ще згадую з великою радістю та вдоволенням ці співи. Як ми стали старші, учила вона нас тих пісень, що їх у школі співали. Щонебудь і колинебудь ми влаштовували, то все бабуся була першою особою, а припускаю, що лише тому, що вона вносила до нашого життя стільки мелодії та гармонії.

Легко з цього заключити, як дуже ти можеш причинитися до прикраси життя других людей, коли, навчив-

шись грати, опануєш це мистецтво. Це повинно заохотити тебе ви ревало вправляти музику, бо це, що таким робом придбаєш, остає тобі на ціле життя

Дальшою підготовкою до прикраси життя є наука доброго читання на голос. Аж дивно наспраду, що в небагатьох тільки хатах читають наголос; такі спільні читання то наче стяжка, що вяже всіх домашніх, бо лучить їх зі собою, як слухають читану повість. Річ природна, що всі домашні повинні вміти гарно наголос читати, бо колиб один із них хотів читати цілий вечір, тоб перемучився.

Дуже гарна річ, як людина визнається на літературі і при нагоді може розговорювати про цей або другий твір. Деякі твори є загальнозвісні так, що людині, котра уважає себе освіченою, не можна їх не знати. Але щоб твори пізнати, мусимо їх читати. Подумай, люба дитинко, скільки часу заощаджуємо, коли такі твори читаємо в родинному кружку. Поки діти малі, то обов'язком мами читати, бож мама не має ліпшого середника, щоб добути собі любов і привязання своїх дітей. Всі діти незвичайно люблять слухати різних оповідань, а ще більше люблять розговорювати з мамою про те, що чули та розпитувати про неясні для них місця.

Ми обі перевели не одну годину при такому спільному читанні та заізналися при цьому дуже докладно з багатьма людьми, про котрих було писано, начеб з ними довгі літа пробували разом. Я хотілаб дуже, щоби й ти зі своєю донечкою, як будеш її колись мати, так само читала.

Мій досвід з діточих літ каже мені, що діти воліють бути в дома і не шукати поза хатою сумнівних приємностей, коли мама любить їм читати цікаві оповідання. Так думає і моя мама, бо коли брати і сестри висказали побажання проводити вечери поза хатою, то вона бралась їм читати щонебудь після вечері. Небаром ми так дуже привикли до тих приємностей, які дає таке спільне читання, що вже відносно із нас не думало про те, щоб шукати приємности поза хатою.

Я пригадую собі ще і цю обставину, що на мамине читання старілися всі домашні приходити точно до вечері, щоби через спізнєння не втратити нічого з цього, що чи-

тала мама. Коли часом запрошувала мене котрась приятелька до себе на вечерю, то таке запрошення не приносило мені ніколи особлившої радості. Я навіть не казала їй, що піду дозволитися в Мама, але відмовляла відразу, що не можу провести вечора поза домом, бо мама має гарну книжку, котру нам по вечері читає, а я не хотіла б нічого втратити із цієї приємності.

Неодин молодик та панночка мають про життя цілком хибне поняття і сходять на бездоріжжя нераз виключно через те, що читали лихі та невідповідні для себе книжки. Нераз чуємо про те, що той або цей хлопець допустився крадежі під впливом книжок, котрі описують крадіжки і тим подібні негарні речі. Колиб такі хлопці читали були зі своїми мамами гарні та пожиточні книжки, то було б їм може й до голови не прийшло, що можна красти або поповнювати якінебудь каригідні вчинки.

Що гарне читання наголос може бути мистецтвом, котрого треба вчитися, може видатися малій дівчині, як ти, дуже дивним. Тобі здається може: таж кожна людина вміє читати. Але вміти голосно читати то дійсно штука. Неодна панночка любить дуже багато читати сама для себе, але не любить читати наголос. Очевидно є це дуже егоїстичний спосіб смакування гарних річей. Так це річ дуже благородна та гарна, коли хто думає також про других і бажає, щоби і вони мали таку приємність, яку має він, читаючи гарну книжку. Так само, як ти ділишся зі своїми приятельками солодощами, що їх дістаєш, так також повинно в тобі збудитися побажання поділитися з другими красою, знайденою в добрій книжці. Найгарніша засада це та, що жити значить давати з себе другим як найбільше. В отім даванні міститься все щастя.

Досконалим середником на те, щоб громадити духові скарби та ділитися ними з другими при відповідній нагоді є вчитися напам'ять гарних сентенцій читаних або віршів, або списувати їх, якщо не довіряємо своїй пам'яті. Недавно я подарувала тобі книжечку з гарними віршами, котрі принесли тобі багато радості. Авторкою тих віршів є жінка, що її батько був звичайним робітником. Вона сама мусіла працювати як швачка, але любила незвичайно поезію. Коли вчитала в якому письмі гарний вірш,

то витинала його та прибивала собі на стіні коло того місця, де сідала шити. В кожній свобіднішій хвилині кидала оком на стіну та повторювала собі слова цих віршів. Вивчила їх багато на память, аж врешті її душа так наситилася поезією, що в кінці вона сама стала писати гарні вірші.

Нераз просто годі повірити, як дуже можемо побільшити запас свого знання, а тим самим стати пожиточнішими на світі, коли вільні хвилини використовуємо на помноження своїх відомостей. Одна панночка, котра працювала в магазині порцелянів як продавачка, мала звичку, що коли не мусіла кого обслуговувати, то вичитувала всі письма, які приходили до skleпу й писали про порцеляну та взагалі про кераміку. По якомусь часі працюдавець спостеріг, якими відомостями вона розпоряджує, та зробив її орудничкою магазину. Друга панночка, що заробляла на насущний як модистка, використовувала кожную вільну хвилину на студіювання гармонії красок. Небаром виставна та небуденна праця її рук звернула на себе увагу всіх і через те вона дістала дуже корисне місце в великім магазині. — Знову одна дівчина, що була простою помивачкою в великім домі, стала заорудничкою цього дому, бо в вільних хвилях училася з книжок, як прикрашувати стіни відповідним укладом начиння та квітками, що звернуло увагу на її інтелігенцію.

Сьогодні не знаєш ще, якою працею будеш в майбутньому займатися, тому не можеш вибирати спеціальної лектури. Але можеш бути переконана, що кожна відомість, яку засвоїш собі тепер, придасться тобі в твоєму пізнішому званні мамі і господині.

Я вже нераз жалувала, що в молодості я не цікавилася більше птахівництвом та квітками, і що часом не вмю відповісти тобі на твоє питання в цій ділянці. Прохід по лісі є тимбільше цікавим, якщо знаємо все, що там бачимо. Памятаю, що будучи малою дівчиною йшла я з твоєю теткою лісною доріжкою. Дорогу я знала, бо вже ходила нею. Якже я здивувалася, коли тетка почала звертати мою увагу на різні речі, котрих я недобачувала, бо цього не знала. Тетка бачила кожний листочок і зараз уміла мені сказати, що це за рослина та яке значіння її,

як вона живе і чого потребує до свого розвитку, які родить овочі та що шкодить їй. З цього малого проходу вернула тетка збогачена дійсними скарбами спостережень, тоді як я нічого не добачувала.

Бажаю тобі з цілого серця, щоби ти нагромадила собі багато відомостей з ділянки природи, щоби пізніше не потребувала жалувати так, як я сьогодні, що не навчилася цього або другого у свій час. Треба побільшувати безнастанно свої відомості. Будеш щасливою, як колись своїм дітям будеш уміти основно відповідати на їхні питання.

ДЕВЯТНАДЦЯТА ГУТІРКА.

Коли який чоловік, що жив до тепер бездоганно, зробить що злого, то звичайно чути можна таку замітку: „Шукайте жінки”. Це має означувати, що правдоподібно допустився цей чоловік лихого вчинку під впливом любови для лихої жінки, або взагалі його звела жінка з доброї дороги. Може бути, що така жінка, домагаючись дорогих строїв, біжутерії і взагалі життєвих приємностей, наклонила його зловживати грішми, що не були його, або намовила його до якого іншого каригідного та не чесного поступку. Словом, цим висказом висловлюють переконання, що дуже часто за негарний поступок можна відповідальність спихати на жінку.

Якщо натомість стрічаємо людину, що виріжнюється моторністю, енергією, шляхотністю і т. д., то не кажуть тоді: „шукайте жінки”. То значить, що за поступки гарні та добрі не складається відповідальности на жінку, хоча так належалоб робити вже для самого почуття справедливости. Хиба кожному ясно, що коли жінка може мати лихий вплив, то може мати також і добрий. Якщо мужчина зробив гарне, геройське діло, то певно тому, що був добре вихованим, що на життєву дорогу отримав від мами добрі засади. Такий добрий вплив могла мати на мужчину не тільки його мама, але сестра, приятелька, учителька, одним словом така благородна жінка, котра вказувала йому ідеал та закріплювала до гарних учинків. Певно отже, що також за гарні діла можна робити відповідальною жінку, а не тільки за лихі та негарні.

Світ завдячує найбільше добрим та повним посвяти матерям, що виховуючи свої діти впоюють в їхні серця засади посвяти, жертвенности, працьовитости та чести. Чоловік, котрий мав добру маму, яка його старанно виховала, буде у всіх обставинах життя чесним і не дасть звести себе ніяким спокусам з дороги чесноти. Мама звертає увагу своїм дітям на те, що їхнє щастя не зависить виключно від маєтку та всіляких достатків, але що люди-

на, якщо має бути щасливою, мусить бути також доброю і мусить пам'ятати також про щастя других. Якби ми мали можливість переглянути всі великі події світу, то ми переконалисяб, що матері героїв, вождів, мудреців, винахідників, відкривців нових країн і т. д. заслуговують на таку саму честь, якою світ вшче їхніх славетних синів.

Але заслуга жінки не кінчиться разом з вихованням дітей. Всюди, де людина може впливати на людину, вплив жінки може бути дуже корисний. Світ не завжди довідується про те, як багато він завдячує впливові наприклад жінок на чоловіків. Чоловік стає тим, що з нього вspan>спіє зробити його жінка. Вплив мами на дітей кінчиться в молодості, коли уроблюється характер, коли вироблюються звички. Очевидно, що вплив той сягає дуже далеко і нераз не опускає людини через ціле життя, але життя має багато спокус і коли бракне безпосереднього впливу виховниці, то не один мужчина захитавсяб може, колиб не знайшов доброго впливу в своїй жінці. Вплив жінки починається там, де мужчина живе вже самочинним життям та не оглядається на других, але поступає по своєму переконанню. Часом буває його життя доволі тяжким, він має побожувати багато труднощів, що під їх тягарем нераз угинається. Тоді то вірна, добра жінка підтримує його та не дозволяє йому упасти. Вона показує йому дорогу, котрою належить піти, спішить йому з поміччю, захоочує до видержання. У всіх життєвих пригодах на жінці спочиває велика відповідальність і тому від найперших років життя повинна вона зясувати собі цю відповідальність та приготовлятися до великих завдань, що їх їй призначило життя.

Ще бувши малою, я раз навсе порішила бути богомільною, побожною дівчиною, скоро тільки підросту. Покки я була молодою, мені здавалося, що з побожністю можу почекати. Я думала, що хто хоче бути побожним, тому не вільно тішитися і бути веселим. Але небаром я переконалася, що властиво тільки ті люди можуть бути на правду веселими та щасливими, котрі є щиро побожними та не зроблять ані одного кроку в своєму житті без Бога. Чиж може бути більша причина до радости та весе-

лости, що Бог є нашим вітцем, а ми, творячи його волю, є його дітьми?

Це поважні думки і коли будеш ними займатися, то може й часом не можеш бути веселою. Я не хотілаб однаковож, щоб ти роздумувала про тяжкі та слушні речі. Навпаки, як хотілаб, щоб ти була веселою дівчинкою і любила бавитися та тішитися. Природою тішитися так, щоби тобі твої втіхи ніколи та нікому не шкодили та щоби ти ніколи ізза них не мала докорів совісти.

Ніколи ніяка дівчинка не може почувати себе такою щасливою, як та, котра знає, що вона є дитиною Божою і що як Божа дитина розуміє свою велику вартість. Така дівчинка знає також, що не сміє ніяким своїм учинком приносити нечесть своєму Вітцеві і що всіми дарами та спосібностями, що ними їх Бог обдарив, має служити для добра та краси. Така дівчинка, хочаб вона була ще маленькою, знає і розуміє, що світ очікує від неї сповнення обов'язків і що через вірне та раде їх сповнювання причиниться вона до того, що завтрішній світ буде кращим та ліпшим.

КОНЕЦЬ.

